

Petruškove pesmi.

Veliki dan.

1.

Poznal te nisem, ko sem mimo šel
v pretemni noči neveselih dni,
velika istina! Zdaj se dani
in veliki je k meni dan prišel.

In v vsej lepoti pred menoj stojiš,
brezmadežna devica, in smejiš
se meni, ki sem te zastonj iskal
sredi meglenih, neprijaznih dalj.

Vse je pozabljeno, kar sem trpel —
kot na kraljico je ponosen kralj,
ki čuti v njej svoj srčni ideal,
moj duh je v sreči pred teboj vzdrhtel.

2.

Klanjam se ti, solnce krvavo,
ki iz megle si vzšlo
nad tiho, mračno dobravo
na brezoblačno nebo.

Klanjam se ti, duh moj premočni,
ki si na beli dan vstal,
ko taval si v temi nočni
in nisi v pozabljenost pal!

Solnce, ki iz megle si vzšlo,
duh, ki si na beli dan vstal:
ker sta razgnala temo,
klanjam se vama do tal.

Kraj morja.

Utihnila je že viharja sila;
spet mirna noč svoj plašč je razgrnila;
morje počiva, že po bitvi vroči
zaspala trudno v zemlje je naročji.

Njegova grud globoko, težko diha
in kakor misel, kakor želja tiha
igrajo in šepečejo njegovi
s peščenim bregom združeni valovi.

A tam svetilnika oči krvave
na morje gledajo, kjer iz daljave
med skalami, otoki v pristanišče
svoj pot težavni trudna ladja išče.

Pesem.

No, in palo snega nam na radost je,
nam na radost veliko, na fantovsko:
naokrog, kamorkoli pogled se vpre,
vse z debelim je snegom zagrnjeno.

Naša koča oblekla je beli kožuh
in na toplem sedi in zre v daljno dalj,
kjer na gori bor temni, za vse slep in gluhi,
ves v zelenju pod krono stoji kot kralj.

Že kraguljčki zvene; ven na prosto sani!
 in ponese ko blisk nas po polju vran:
 kjer za goro k devici srce mi hiti,
 k devi bujni in vroči kot letni dan.

List papirja.

Naj li napišem romanco,	V modi ni zdaj več romanca,
ali krvavo balado,	divja se zdi mi balada,
ali poskočno gazelo	z drugim ko bistra gazela
za svojo ljubico mlado?	zbežala je ljubica mlada.

Prešli so dnevi.

Prešli so dnevi kot oblak,	Jaz nisem nikdar bil ljudem,
ti dnevi mladoletja,	filistrom, pst! po volji
po svetu blodi moj korak,	in mimo hiš njihovih grem,
iščoč na noč zavetja.	nočujem v tihem polji.

Poslednja noč.

Večerne so sence odele zemljó,
 vzblestela je luna nad temno goro,
 in zvezde na nebu prijazno žarijo,
 tam v gaju na griču topoli šumijo . . .

Svit beli kot sneg poljublja ravan,
 kazaka solnce to je, kazaka dan,
 kónj staje bežijo čez polje širno,
 moje srce je tak sladko nemirno.

Iz gošče razlega se slavčev glas,
 na oknu prikaže se deve obraz —
 ve, misli moje, zakaj ne spite,
 oči moje, kam neki strmite?

Kako razburja kri ta radostni šum,
 ki prihaja sem iz delavskih trum,
 in vsaka pesem, od njih zapeta,
 se zdi mi, kakor da himna je sveta.

Mrakovi zbežijo za daljno goro
in jutranja zarja razvname nebo,
že konji z menoj tja v mesto drevijo,
in — step ukrajinska — tedaj adijo!
O, zbogom, poslednja vesela noč,
o, zbogom, ukrajinska bela noč!

V daljavi gozd temní . . .

Zdaj na pot, moj drug neznani, solnce nizko že stoji — predno zarja noč oznani, že sva tam brez vse skrbi, kjer v daljavi gozd temní.	Lahkih nog čez polje širo, kam se ti tako mudi? — Moje to srce nemirno le naprej, naprej teži, kjer v daljavi gozd temní,
---	---

Sem čez pisano, glej, polje veter žito valovi in škrjanček dobre volje v nebu pesem žvrgoli, a v daljavi gozd temní.	Javor — brat me tja pripelje, oče — hrast blagoslovi, sestra — breza mi postelje, lipa — mati upokoji, kjer v daljavi gozd temní.
--	---

Večerno srečanje.

Čez strme rebri gre oblak,
v srebrnih valih diha trava,
ob jelši jelša strepetava,
iz težke dalje pleše mrak.

Molčeč popotnik mimo gre . . .
Počakaj! Stoj! Povej! . . . Zaman je . . .
Pa morda ravno njemu znan je
lek, ki nobeden zanj ne ve?

Vladimir Levstik.

Izza kongresa.

Spisal dr. Ivan Tavčar.

(Dalje.)

aj naj se pripravam s tabo?“ se je togotil Kastelic. „Ti Zupan tako vse najbolje veš, ali od sebe ne daš nikoli nobene fige!“

To rekši izprazni kupo.

„Le pij!“ je odgovoril Zupan. „Vino je kislo, a tvoja ilirščina je še kislejša. Pa kaj bom govoril o vinu! Kakor pokvarjeno kislo zelje je!“

Pristavil je: „Nič o slovenščini! Nič o ilirščini! Slovanščina, ta je prva! Ta je naša rešiteljica, da nismo tisti osli, kakor smo!“ Bil je podoben kuhanemu rdečemu raku.

Pa Kastelic se je tudi razburil: „Kaj boš s slovanščino, če je pa ni! Boš nam pa spet rezal svojo Meko, češ, Beduini v Arabiji so Slovani, ker pravijo svojemu mestu Meka, kar je po tvojem toliko kakor Mehka! Avgur nespametni!“

„Naj li pred tebe mečem bisere, Kastelic?“ ga je zavrnil Zupan zaničljivo. „Ti zlezeš še itak čez plot, pa ne na hrvaško stran, nego na stran proti Dunaju, kjer se naši učenjaki tako dobro počutijo v nemški svoji volni! Čez ta plot boš ti skakal, kozoprsk!“

Kastelic ni odnehal: „Nam li preostaja kaj drugega? S slovanščino nas hočete pitati, a mi nismo mlade gosi, da bi jo žrli! Ilirščine nam ne privoščite, kaj nam torej ostane drugega, nego da pričnemo zajemati iz polnega nemškega škafa. Morda nam je napredek zagotovljen le tedaj, če krenemo na livade, kjer kraljujeta Goethe in Schiller!“

„In če dalje tlačanimo nemškim grajščakom,“ se je oglasil Smole, „ki nam izsesavajo kri in mozg! Naše ljudstvo pa bodi zabito kakor danes!“

„Glodaj torej svojo slovenščino — se je zatogotil Kastelic — in živi od svojih slin. Prav kakor ti drago!“

Tu se je obrnil ruski knez k Metelku: „Kakega mnenja ste vi, gospod profesor?“

Metelko si je obrisal obraz z modro ruto in tobaka si je nasul v nos: „S Kastelcem in Zupanom ni govoriti, svetlost! Posebno tedaj ne, ko sta pila nekaj vina. Jaz pa mislim, da ostanimo tam, kjer smo. Svojo rušo, na katero nas je postavil stvarnik, nam je ljubiti in ljubiti moramo tudi jezik, ki nam je dan!“

„Genljivo,“ je kričal Zupan, „kakor da nismo samo vejica na mogočnem hrastu Slovanstva! Pa se prepiraj s takim človekom! Martina Lutra nam je treba, Martina Lutra, da nam ustvari vseslovanski jezik! Tukaj tiči resnica, buteljčki, tukaj!“

„Vzemi vrv,“ se je drl Kastelic, „pa se obesi na vseslovanski hrast, šleva vseh šlev!“

„In ti,“ je tulil Zupan, „skoči v vodo pa utoni! Škoda bi te ne bilo!“

To kričanje ni premotilo Metelka: „Verujte mi, svetlost, da je slovenski jezik lep in gibčen.“

„Sedaj privleci svoje eje na dan!“ se je šalil Zupan.

Knez je bil radoveden, kaj pomeni ta medklic. To je dalo profesorju slovenščine priliko, da se je spustil v jezikovno razpravo, v kateri se je v prvi vrsti pečal s črko e in ž njenim različnim naglasom v slovenščini. V dokaz se je končno skliceval na ta-le stavek: Sosed ne bodi jezen, da sem jeseni tvoj jesen posekal.

„Ni to prekrasno, svetlost! In tak jezik so ti gorjanci obsodili v smrt!“

Metelko se je zmagonosno oziral okrog sebe.

Knez si je dal imenitni Metelkov stavek prevesti na nemščino in potem ga je preložil na ruščino. To je dalo povod jezikovnemu razgovoru, katerega so se živahno udeleževali Kastelic, Metelko in Zupan.

Prešeren in Piškotov Francelj sta sedela pri koncu mize, bolj proti oknu. Jezikovni razgovor ju ni zanimal. Tudi je bil Prešeren zamišljen, kar je prijatelj takoj opazil.

„Danes si žalosten, France?“ je vprašal sočutno.

Pesnik je vprl vanj svoje oči: „Kaj so ti Primčevi?“

„Primčevi? Kaj ti mari teh ljudi?“

„Rad bi vedel!“

„Ošaben zarod so! Ona ima toliko olike kakor branjevka, ki prodaja zelenje pred rotovžem, napuha pa toliko, kakor da je so-proga cesarskega guvernerja.“

„In on?“

„On pa sedi na svojih vrečah in trepeta od strahu, da bi ne padel kak vinarček iz njih.“

Prešeren je globoko vzdihnil. Zamolklo je vprašal: „Ali prihajaš v to hišo?“

„Včasih.“

„Včasih! Kakšna sreča!“

„Sreča? Če te ošabni puhloglaveži gledajo čez rame!“

„Videl si tudi deklico?“

„Kako deklico?“

„Deklico, ki ima obrazek kot rožmarinček in očesi kakor dve zvezdici, vzeti z jasnega nočnega neba!“

„Ti sanjariš, dragi France! Odraslega dekleta pri Primčevih ni!“

„Kdo govori o tem, da je odrasla? Kakor gazelica je, kakor sonetek, ki je prikipeel iz Petrarkovega srca!“

„Jezus in Marija!“ se je začudil prijatelj. „Morda govoriš o tistem otroku?“

In šaljivo ga je oponašal: „Kakor gazelica je, kakor sonetek! Ali pa vsaj kakor gozdni vrelček v Eichendorffovi pesmici!“

„Kakor solnčni žarek je,“ je govoril Prešeren navdušeno, „katerega je dal stvarnik iz svojih rok!“

„Ta žarek pa je sedaj prebodel tvojo dušo, poet?“

„Meni ne bode solnčni žarek, meni bo ostro brušen meč, ki mi zaseka globoko rano v trpeče srce!“

„Doživeli bomo novega Petrarka,“ je del Piškotov porogljivo, „in na koše bo prinašal solza srečnim Slovencem!“

„Ti ne poznaš idealov! Suhoparen jurist si in cekin je tvoj ideal!“

„Če že ne cekin, pa vsaj tisto, kar se kuha in peče! Želodec je naš gospodar! In gospodar je tudi vseh navadno! Vsako nesrečno ljubezen prav rad prodam za klobasico, ki se kuha v kastroli moje matere!“

Tu se je Francelj prav srčno zasmel. Potem pa je dostavil: „Glej, vino se v kozarcu smeje! Poškropi si svoje nesrečno srce z njim, da bode lažje govoriti s teboj!“

„Ne vem, naj li pijem s teboj?“ je odgovoril Prešeren hladno. „Zaslужil si moje zaničevanje! Poet takega Kranjca ne mara!“

„Pa vendar pijva! In če ti je prav, pri tem lahko govoriva o tvoji gazelici, o tvojem sonetku!“

Ko sta izpila, je vprašal Piškotov: „Hočeš li čuti resnico?“

„Govori!“

„Torej! Kak je ta tvoj ideal, ta tvoj solnčni žarek, s katerim je Bog oblagodaryl ubogo našo zemljo? Razposajeno in slabo odgojeno otroče je!“

„Tudi Petrarkova Lavra je imela napake. In kolikor jih ni imela, priobrekoval jih ji je hudobni svet!“

„Izvrstno! Primčev otrok in Petrarkova Lavra!“

Dodal je sarkastno: „Imej vendar usmiljenje z amijenskim korarjem! Če tako govoriš, se ti v grobu obrača kot vrtavka! Ali resnica je, da je razvajeno in slabo odgojeno otroče! Pa je še nekaj!“

Pesnik ga je prav milo pogledal.

„Glej me še tako milo! Vse ti moram povedati! To otroče ima na sebi — čakaj no, kako ti naj to povem, da ne bo prehudo zadelo pesniške tvoje duše? Primera sicer ni mogoča, ali resnična bi bila! To otroče ima na sebi nekaj prezgodnjega. Vidi se mi kakor šibko drevesce, ki je že spomladi rodilo nekaj nedozorelega sadja.“

„Ne umem te!“

„Kmalu se ti razprše temni oblaki! Omenjeno otroče že goji v sebi nekaj poželjivega. Skoraj bi se takole izrazil: Izpod krilca ji še gledajo dolge bele hlačice — vzlic temu pa že škili po moških. Zavija ti tako čudno svoje poglede, da že danes vemo, kako skrbno bo nastavljala mreže, v katere bo lovila — moške hlače!“

„Ti si grdoba!“

„Grdoba ali negrdoba! Še bolj žalostno pa je, da materi, ti branjevki, vse to ugaja; raje naj bi to gazelico vsak dan namazala z brezovcem!“

„Neolikanec si! Vidi se, da pregosto občuješ z vozniki na Piškotovem dvorišču!“

Ni se dal premotiti prijatelj: „Jaz bi jo že z brezovcem ošvrkal in pri vodi in kruhu bi jo držal. Ta cvet bo prezgodaj dozorel. In ostro trnje se bo skrivalo pod njim, da se do krvi obode, kdor bi se približal!“

Prešeren ga je zavrnil: „Kdaj je pesnik še srečno ljubil!“

Oni pa se je šalil: „Priromal bo Torquato Tasso z Gorenjskega ter se zaljubil v Julijo, vojvodinjo ljubljansko. In svojo nesrečo bo na cente prodajal! Kdo bi ne jokal?“

V pesniku je vse gorelo.

„Če bi o tem vedel prijatelj Zupan?“

„Kaj bi bilo?“

„Imenoval bi te osla!“

„Gospod Jereb!“

Govorila sta že tako glasno, da sta nase opozorila drugo družbo.

„Ona dva se tudi prepirata,“ je zaklical Smole. „Tu se razgovarjamo o resnih rečeh, a ta mladeniča se med sabo prepirata ter tako žalita ljubega gosta, ki je danes počastil mojo hišo!“

Prešeren in Jereb, ki sta bila v jezi vstala, sta osramočena sedla.

„Poslušajta!“ je godrnjal Smole. „Kadar je govoriti, ničesar ne vesta!“ Obrnivši se h knezu: „Če sta le dva Kranjca skupaj, se prepirata!“

„Pri Rusih itak ni drugače,“ je odgovoril Volkonski. „Ostanimo pri svojem razgovoru! Učeni gospodje ste! Ali vidi se mi, da niste edini, katerega jezika naj se oklenete. In ljudstvo, kako misli to?“

Tu je povzel besedo okarani Jereb: „Kastelic ima v mislih nekaj drugega, Metelko zopet nekaj drugega in Zupan tudi nekaj drugega. V teh glavah se meša tista španska juha, nas mlajših pa nihče ne vpraša! Vi pa, svetlost, ste vprašali, kako misli ljudstvo? Modro vprašanje je to, in če dovolite, vam odgovorim, dasi sem mlad ter nimam toliko skušenj, kakor trdi učenjak svetega pisma, slavni naš Zupan, da bi umel skuhati lonec surove repe!“

„Lonec repe boš že skuhal,“ se zajezi Zupan, „ali prav soliti je ne boš vedel!“

Volkonski je miril: „Tudi mladina ima pravico govoriti, ali v gotovih mejah.“

„Tudi na tem mestu ste izpregovorili pametno besedo, svetlost,“ se je oglasil Jereb. „Kaj misli ljudstvo? To je ravno, da nič ne misli. Vprašam s pravico, imamo li sploh kaj ljudstva? Ali je ta tolpa, ki se rodi, ki umira po umazanih kočah, sploh ljudstvo? Ima kaj misli? Nobene! Ima kaj občutka? Samo za skledo, ki ni nikdar polna, in pa za strah pred hudičem, katerega so ji vbili v glavo, da jo laže davijo in peste. Je li le ena kaplja krvi v teh izsesanih in stlačenih telesih last ljudstva? Nobena!“

„Izdajalec!“ se je razljutil Metelko.

„Tepec!“ je rohnel Zupan.

„Lažnivec!“ je vpil Prešeren.

Pa tudi Jereb je vpil: „Da, da, svetlost! Nad tem ljudstvom sem že davno obupal. In vi vsi, ki kričite nad mano, kakor so kričali Judje nad Kristom, vi vsi se še radi povrnete k nemškim jaslim! Dixi!“

Jeza je prevzela Zupana, ki je itak že pil preveč vina, da so se mu udrle debele solze po obrazu.

„Gospodje,“ je zastokal, „ali sploh vemo, kaj hočemo?“ — „Ne vemo!“ In tu je udaril z roko po mizi, da je zažvenketalo steklo na njej.

Utihnili so, ker so občutili, da niso brzdali divje svoje strasti.

„Na tem polju torej tudi needinost!“ je izpregovoril knez zamolklo.

„Tako je, svetlost!“ je odgovoril Smole. „Ni je misli v Kranjcih, ki bi obenem živela v dveh glavah.“

„Kje vam je iskati spasilca?“ je vprašal Vonkonski. „In vaši svečeniki?“

Ravno takrat so se vrata lahko odprla. V sobo je pomolil Ciril Erbežnik koščeni in izstradani svoj obraz. „Aga!“ je zahrščal. „So že skupaj! Vino pijejo, prav kakor sem si mislil!“ Svoj oguljeni cilindriček je vrgel v kot k peči. „Pa še enega sem pripeljal-Cumpeta, deficitentpristerja! Le korajžo! Vilhelm, le noter!“

Ker se iz predsobe ni nihče odzval temu pozivu, je odprl gospod Ciril vrata na stežaj ter potegnil nekoga v sobo, ki pa se je nekamo obotavljal in branil. Privlečeni je bil Viljem Cumpe, penzionist iz mestne župe pri sv. Jakobu. Istotako klavrna prikazen kakor Ciril Erbežnik. Svoj cilindar je premikaval v roki ter izpregovoril v stiski: „Ta me je silil! Jaz bi ne bil prišel!“

„Kaj se boš sramoval, zgaga plešasta!“ To rekši mu je potegnil gospod Ciril cilindar iz rok ter ga je vrgel k onemu v kot.

„Samo glej,“ je kričal, „da ga mi ne zamenjaš potlej! Moj je nov, Cumpe, tvoj pa je že malo ponošen!“

„Sedaj pa sediva!“ Od nekod je privlekel dva stola ter ju potisnil k mizi. Na enega je potlačil Cumpeta, na drugega pa je sam sedel.

„Mimo sva prišla! Pa se mi je zdelo, da nekaj vpijete tu gori! Hudimana, sem dejal, ta bi bila čudna, če bi s Cumpetom ne dobila kozarca vina tu gori, pri prijatelju Smoletu, ki ima polne mošnje in polne sode! Kaj se boš držal, Cumpe! Pij raje!“

In pograbil je Kastelčev kozarec ter ga postavil pred svojega prijatelja. Sam pa je pograbil po Zupanovi čaši. Dvignil jo je proti oknu, ter siknil navdušeno: „Čisto je in sveti se kot cekin!“

„Hvaljen bodi Jezus, ki nam ga je ustvaril!“

S temi besedami je izpraznil čašo. Tudi Cumpe se je z obema rokama oklenil polne posodice ter jo potem s tresočo roko vzdignil k ustom.

„Na vekomaj amen!“ Do zadnje kaplje je izpraznil kozarček.

(Dalje prihodnjič.)

Iz učenega in neučenega Berlina.

Spomini. Spisal dr. Jos. Tominšek.

(Konec.)

VII. Učenje in učenjaki.

se šolstvo, nižje in višje, je izborna urejeno in stroga točnost velja povsod, brez posebnih ozirov na kako udobnost učencev in učiteljev. Uprava je draga, ker se gleda na neprestani napredek, na vedno izboljševanje prostorov, naprav, učil i. t. d. Zato pa so tudi študije precej drage in nalagajo staršem velike žrtve; posredno pa to seveda pritiska na pridnost manj premožnih učencev. Šolnina se plačuje v vseh šolah, a je v raznih zavodih različna, seveda vobče v boljših šolah višja. Na Friderik-Werderjevi gimnaziji, ki spada med najboljše, znaša n. pr. šolnina letnih okroglo 160 K, ki se plačajo v štirih obrokih; oproščeni so le tisti dijaki, ki jim je podeljeno kako izpraznjeno „prosto mesto“; število teh mest je omejeno in določeno. — Na berlinskem vseučilišču se plačuje kolegnine za vsako uro 6 K, ne oprosti se nihče, le odložiti se more plačilo na poznejši čas.

Za notranjo ureditev sem se izmed srednjih šol najbolj zanimal pri „cesarja Friderika šoli“ v Charlottenburgu, na meji Berlina. To je namreč ena izmed tistih „reformnih šol“, ki se o njih toliko pisari; tu je oživotvorjena, da se poizkusi, ali in kako bi se dala združiti gimnazija z realko. Prva tri leta se namreč poučujejo vsi dijaki skupno, s tretjim letom pa se ločita gimnazija in realka in šele zdaj se pričnejo poučevati na vsaki strani značilni predmeti, orej v gimnaziji zlasti latinščina (z desetimi tedenskimi urami!) in dve leti pozneje grščina (z osmimi tedenskimi urami), v realki pa francoščina in angleščina. — Da se vidi, kaj se tu od dijaštva glede žrtve časa zahteva, priobčim urnik za obvezne predmete enega višjih razredov, za takozvano „spodnjo sekundo“, ki odgovarja nekako našemu petemu gimnazijskemu, oz. realčnemu razredu. Pouk se začneja zjutraj ob osmih in traja do ene ali dveh popoldne; dvakrat na teden se nadaljuje še popoldne od štirih dalje. Na dneve so bili predmeti razdeljeni takole: v ponedeljek: matematika,

latinščina (zaporedno dve uri), grščina, telovadba, risanje, torej do dveh; v torek: latinščina, francoščina, matematika, grščina, telovadba, in od štirih dalje: latinščina, zgodovina, petje; v sredo: nemščina, latinščina, grščina (zaporedno dve uri), kemija; v četrtek: verouk, matematika, latinščina, grščina (dve uri), risanje; v petek: nemščina, zgodovina, latinščina, grščina, petje; popoldne, od štirih dalje, še: francoščina, telovadba; v soboto: nemščina, latinščina, grščina, fizika, verouk. — To je vsekakor obloženost, kakor bi bila pri nas nezaslišana. Vendar ondoto dijaštvo nima splošnega znanja nič več kakor naše, v nekaterih predmetih, n. pr. v zgodovini in zemljepisju še manj; v podrobnostih se seveda uče precej več; zlasti se morajo v jezikih mnogo učiti naizust, imenitnih pesnikov n. pr. malodane vse pesmi. Manj pa je jezikovnih nalog; iz nemščine le po osem do devet na leto. —

Razume se, da se tujci, ki dohajajo zaradi študij v Berlin, za srednje šole vobče malo brigajo. So pač prihajali pred nekaj leti srednješolski profesorji in kandidatje skoraj s celega sveta tja, ogledovat si berlinske zavode in poslušat pouk. Učna uprava pa je naposled omejila to nadlegovanje berlinskih šol; le s posebnim dovoljenjem, ki ga mora izposlovati s pomočjo poslaništva dotična država, se dovoli zunanjiku pristop v zavod in k pouku. Ker jaz nisem imel namena, proučiti srednjo šolo, in si zato nisem oskrbel dotičnega dovoljenja, a sem hotel vsaj mimogrede nekaj spoznati tudi te razmere, sem stopil kar pred naučnega ministra, prijaznega belobradatega Studta, in na njegovo priporočilo so se mi odprla nekatera vrata. — Sploh se opaža v Berlinu sledeče: le pri nižjih uradnikih, slugah, pedelih i. t. d. je videti zloglasni pruski birokratizem; višji uradniki pa niso prijazni le v besedah, ampak tudi v dejanju.

Na vsem berlinskem vseučilišču ni ponosnejšega „gospoda“, nego je vratar; prezirno meri vseučiliščnike, ki prihajajo k njemu s tisočerinimi vprašanji in željami, in kakor bi jim kaj zapovedoval, jim daje informacije. Kaj pristopen pa je razlogom, ki se mu povedo v jeziku, umljivem celemu svetu: v denarčku . . . Vsemu drugemu osobju, na vseučilišču in v institutih, pa vsa čast; ti ne dobe in tudi ne pričakujejo nikakega priboljška in so vendar vedno postrežljivi. Edino neki manipulanti uradnik v vseučiliški knjižnici se je enkrat malo repenčil, ker na izposojilnem listku mojega slovenskega imena baje ni znal brati; no, ali v tem mestu se poplača enako z enakim: jaz sem ga začudeno vprašal, kako je mogoče,

da službuje v taki knjižnici, ne da bi poznal navadne slovansko-latinske črke . . . In vse je bilo v redu.

Berlinsko vseučilišče je zdaj prvo nemško vseučilišče; najuglednejše učenjake pozivljejo tja in tu zaključujejo svojo karijero. Vsa ostala nemška vseučilišča trpijo zaradi tega in so jezna na osrednjo vlado, ki z vsemi sredstvi, tudi seveda s splendidnimi denarnimi žrtvami deluje na to, da postane Berlin tudi središče in višek učenih študij in zbirališče prvih učenjakov vseh strok. V mnogobrojnih ostalih vseučiliščih se more začasno pač dvigniti ta in ta stroka; a za vse ni sredstev. Vprav ta dosegljivo absolutna popolnost vseh znanstvenih sredstev daje Berlinu njegovo važnost zlasti za tiste, ki so v svojo stroko praktično že vpeljeni, a se še hočejo temeljito in vsestransko o njej poučiti.

Vsled tega centralizovanja se je berlinsko vseučilišče tako neverjetno hitro dvignilo, prav tako hitro kakor celo dvamilijonsko mesto. Saj je vseučilišče še razmeroma mlado, niti sto let staro; ustanovljeno je l. 1809. in otvorjeno z l. 1810. Pa seveda: že prvi izvoljeni rektor je bil Fichte in med prvimi dekani sta bila Schleiermacher in Hufeland! Leta 1810. je bilo 250 slušateljev in 55 docentov; zdaj je docentov okrog 500, vpisanih slušateljev 7—8000. Med njimi je gotovo polovica tujcev; ako bi prišteli sploh vse, ki imajo pravico poslušati predavanja, bi naraslo število slušateljev na kakih 12000.

Slušateljic je redno nad 300; pri nekaterih profesorjih kar toliko, kolikor moških slušateljev, pri drugih malo, pri nekaterih nič. Vsaka slušateljica pa mora imeti od dotičnega docenta podpisano potrdilo, da ji dovoljuje obiskovati njegova predavanja. — Nekateri profesorji so kaj galantni in zato je pri njih ženstva vse polno; n. pr. pri duhovitem germanistu Schmidt u (ki je bil prej na Dunaju), znanem pod imenom „Der schöne Erich“. So pa tudi njegova predavanja res prijetna, poetična in vendar temeljita. — Njegov sestrokovnjak, slavni Rötthe, je pa iz čisto drugačnega kova; ta učenjak sestoji le iz bistroumnosti in temperamenta; Schmidt boža in privablja, Rötthe zgrablja in fascinira. Predavata oba v največji dvorani, kjer ima kakih 700 slušateljev prostora; dvorana je pri splošnih njiju predavanjih pri Schmidt u polna, pri Röttheju natlačena, a pri Röttheju ni ne ene ženske! Nekoč se je skušala drzna slušateljica vtihotapiti in se je zamaknila za zadnje klopi. Ne boš! Rötthe se ozre kakor vselej tako tudi topot s katedra in premeri bistro vso dvorano: jo že ima! „Ali ni tam zadaj nekaj ženskega?“ vpraša na ves glas,

kažoč s prstom tja. „Prosim, dama, odstranite se!“ In dijaki, ki svojih „koleginj“ ne vidijo prav nič radi, vsaj v vseučiliških prostorih ne, so gromovito ploskali svojemu profesorju . . .

Vseučiliško poslopje je za ogromno število dijaštva popolnoma nezadostno; odzunaj, izpod „Lip“, skoraj nasproti „kraljevi operi“, je stavba dokaj ponosna in priznati se mora, da je imel princ Henrik, brat Friderika Velikega, ki si je bil postavil to palačo, res lepo bivališče. A za vseučilišče taka hiša vkljub mnogim popravam in raznim prizidkom zadostuje le za silo. Ko bi več ko polovica slušateljev vseh fakultet ne bilo zaposljenih malodane izključno v posebnih institutih, bi bilo na vseučilišču sploh vse poučevanje in učenje nemogoče. Še zdaj je ob odmorih po ozkih hodnikih in v sila majhni spodnji veži gneča, da se jedva preriješ; še sitnejša je prav mračna tema, ki tod vlada. — Zelo praktično pa so urejene sobe za predavanja, le premajhne so; pri glavnih predavanjih mora dokaj slušateljev le stati, dasi imajo nekatere dvorane celo galerijo.

Ozki hodniki služijo obenem za garderobo; kajti v sobah ni nikakih obešal, tudi docentje prihajajo redno razoglati iz svojih čakalnic. Ti hodniki so pravo torišče za tatove; kajti razume se, da se morejo pomešati med dijaštvo razni elementi; no, in tudi med dijaštvom so taki, ki se jih rado kaj prime. Res stoji ob vsakem oglu kak uslužbenec kot stražnik; a kako naj vse pregleda? In kako naj ve, vzame li vsak res svojo suknjo, svoj dežnik? — Da se vsaj suknje ne pokradejo, so si izmislili prav čudno samopomoč: Ob vsaki obešalni kljuki na hodnikih je namreč pribita močna železna veriga, debela in dolga skoraj tako, kakor se ž njimi priklepa goveja živina. Dijak, ki se boji za svojo suknjo, prinese s seboj ključalnico, potegne eno izmed verig skozi rokav svoje suknje in zaklene oba konca s ključalnico. Tako je tatu res nemogoče odnesti suknjo celo. Dežniki in klobuki pa se ne dajo zavarovati; zato jemlje, kdor je previden, le — slabe s seboj. — Tem verigam se čudi vsak tujec.

Na zelo kuriozen način se izraža na berlinskem vseučilišču priznanje (ali pozdrav) in oporekanje. Navada je namreč, da se vsak docent ob vstopu pozdravi z glasnim — topotanjem nog ob tla; čim priljubljenejši je mož, tem hrupneje ropotajo z nogami, da se soba kar trese. Nekateri dijaki so pravi virtuozi v tej godbi, noge jim delujejo kakor stroj in dobro jim služijo dolgopodplatni čevlji. Z istim topotanjem spremljajo docenta, odhajajočega ob koncu ure, in z istim hrupom izrekajo svoje priznanje, če se predavatelju

posreči kak dovtip ali če kaj prav imenitnega pogodi, če se mu posreči govorniška fraza i. t. d. Kadar kaj predlaga (glede ur, glede knjig i. t. d.), mu pove cepetanje z nogami, da so slušatelji zadovoljni z njegovim predlogom. — Vsako nezadovoljnost pa pomeni drsanje z nogo po tleh. Ako kak slušatelj pride prepozno in n. pr. moti predavanje s trdo hojo ali z loputanjem vrat, gotovo mu „eno“ zadršajo. Tudi napram profesorju je dijaštvo brez posebnih ozirov; samo zareklo se je nekoč enemu in že je neki slušatelj — celo v prvi klopi — trdo zadržal, tako da se je profesor ustrašil! Ko je nekoč znani Wilamowitz, hoteč povedati nekaj posebno pretresljivega, markiral sočutje s čisto tihim govorjenjem, ga naenkrat prekine izza zadnjih klopi jezno škrtanje čevljev po tleh: slušatelji niso slišali in razumeli tistih besed in so dali tem potem duška svoji nevolji! Wilamowitz je bil najprej osupel vsled takega motenja, potem si je le prepovedal to postopanje; a slušatelji mu niso prav nič zateptali v znak priznanja, dasi vprav njega sila cenijo . . .

Predavanja se vršijo sila točno in slušatelji jih obiskujejo zelo redno, kolikor sem mogel presoditi v tistih tednih, ki sem si jih odločil za študiranje vseučiliškega ustroja. Začno se točno ob četr in predavatelj konča točno ob uri; ako hoče dostaviti le še nekaj stavkov, si izprosi posebno dovoljenje pri slušateljih. — Sedeži imajo številke in pri zelo obiskovanih predavanjih si dajo redni slušatelji določiti svojo številko, da imajo potem pravico, s svojega sedeža spoditi vsakogar, ki bi se morda pred uro tam umestil; smejo pribiti na dotično mesto tudi svojo vizitko.

Tistih „buršev“, ki na malih univerzah igrajo veliko vlogo, v Berlinu skoraj ni videti. Da bi kje stali v gručah ali prirejali svoj slavnostni „bumel“, o tem ni govora zaradi velikega navala resnega dijaštva v omejenih prostorih. Tu intam se giblje kaka pisana čepica med enostavnimi črnimi klobuki, a kot skromna posameznica popolnoma izgine v črnem morju. — Vse pa, kar obiskuje vseučilišče, si omisli črno, precej veliko torbo, ki v njej prenaša svoje knjige, zvezke in brašno; po tej torbi spoznaš vseučiliškega slušatelja, pa tudi docenta.

Izborna naprava, vredna, da bi jo povsod posnemali, je „akademiska čitalnica“. Njeno poslopje, velika baraka, stoji v „kostonjevem gozdiču“ tik za vseučiliščem. Za šest kron postaneš za vse leto član te čitalnice in moreš zahajati v njeno veliko čitalniško dvorano vsak dan od osmih dopoldne do polosmih zvečer (po zimi od devetih dopoldne do osmih zvečer) čitat časnike in časopise.

Čitalnica jih naročuje okrog 500 iz vseh krajev sveta in v skoraj vseh jezikih, japonske, prav tako kakor angleške, ruske, srbske, bolgarske . . . Ako bi kdo iz svoje domovine slučajno ne našel nobenega bližnjega lista, more predlagati, da se ta in ta naroči. — Zlasti važni so perijodni časopisi, zabavni in znanstveni, ki se nahajajo tu v tolikem številu za vse stroke, da se s to čitalnico težko merijo največje vseučiliške knjižnice. — V čitalnici je vedno polno bralcev; zlasti v odmorih med predavanjih pridrevi sem dijaštvo, da tu s čitanjem na najboljši način prebije tiste četrt ure. — Člani te čitalnice imajo vrhutega pravico do znižanih cen pri različnih produkcijah. — V zvezi s čitalnico je knjižnica, ki obsega okrog 4000 zvezkov najvažnejših novejših beletristnih del.

Znanstvenega dela pa se naučimo v institutih, ki so urejeni za vsako stroko, v posebnih prostorih, večinoma kje v obližju vseučilišča. Jaz sem preživel skoraj ves dan v „institutu za starinoslovje“, ki je nekaj takega, kakor so pri nas filološki seminarji, samo v neprimerno večjem obsegu. V treh velikih sobah je nagrmadena v predalih, ki segajo od tal do stropa, vsa literatura, ki zadeva grško-latinsko kulturo. Knjige so urejene jako pregledno in vsak član instituta ima pravico, poiskati si in vzeti spise, ki jih potrebuje, sam; ne sme pa jih zopet postavljati sam v predale; ta posel opravljajo nalašč zato nameščeni starejši člani. V vseh sobah so široke mize in tu si moreš, ako se zglašiš pravočasno pri vodji, prihraniti za ves tečaj poseben sedež, ki ga sme kdo drugi zasesti le, če ti nisi navzočen. Tu moreš delati in se poglobljati v svojo stroko od jutra do večera, kajti institut je odprt nepretrgano od osmih dopoldne do devetih zvečer; tu tudi moreš opazovati, s kako marljivostjo mnogi delajo: opazoval sem dijake, ki so se usedli zjutraj k mizi in so delali, ne da bi šli opoldne k obedu, do večera. Če ti delajo tako, zakaj bi ne jaz? In šlo je! — Ker stoji ta institut takoj v prvi ulici zadaj za vseučiliščem, sem mogel iz njega, kadar se mi je zazdelo, skočiti poslušat kako uro tega in onega glasovitega učenjaka. — Seznanil sem se v institutu hitro z raznimi gospodi, ki so bili tudi navadno tujci; nas vse pa je z vso prijaznostjo podpiral vodja instituta, docent Rudolf Helm, ki me je večkrat povabil k svoji ljubeznivi soprogi na kavo. — Iz instituta se knjige nikomur in pod nobenim pogojem ne izposojajo.

Kdor se hoče poglobiti v svojo posebno stroko, mora se zateči v kak tak institut; splošne knjižnice, kakor vseučiliška in velikanska „kraljeva“, so namenjene splošnosti vede. Iz teh knjižnic

se knjige tudi izposojajo in baš zato je promet v njih jako velik. V bračnih sobah teh knjižnic pa je bolj zastopano drugo občinstvo nego dijaštvo; kajti to se mora reči: čita se v Berlinu sila mnogo.

Tisti veliki učenjaki, ki so dika vseučilišča, pa imajo seveda vsi vsak svojo strokovno knjižnico; izmed starejših in najslavnejših nisem videl nikoli nobenega v kaki knjižnici. Mali možic, stari bistrourni filolog *Vahlen*, ki vkljub svojim sedemdesetim letom govori kakor kak mladenič, ta se s svojim obritim obrazom pokaže sploh le na vseučilišču pri predavanjih; sicer sedi doma svoja desetletja in desetletja, da more v klasični obliki z nezmotljivo sigurnostjo povedati rezultate svojih študij. — Ves drugačen je že omenjeni *Ulrik pl. Wilomowitz-Möllendorf*, zet rajnega *Mommsena*, brezdvomno prvi izmed sedaj živečih filologov. Radoveden sem bil na moža, čigar spisi so mi bili seveda že davno znani, spisi, ki zbujaajo zaradi učenjaške temeljitosti poleg genijalne duhovitosti s svojim živahnim temperamentom in često prav buršikoznim tonom toliko pozornosti med olikanim občinstvom, med pohlevnimi filologi pa tudi mnogo odpora. *Wilomowitz* je povsem moderen človek; on piše znanstvene razprave, pa tudi članke v dnevnike, on govori strogo filološko pred slušatelji s strokovnjaki, a pred širšim občinstvom z blestečimi frazami in z oduševljenostjo — kakor mu pač kaže; nekoliko teatralno, a vedno na podlagi neverjetno globokega in obsežnega znanja. — Predstavljal sem si ga bil kot razmeroma mladega moža, morda v najboljših letih — odkod drugače tisti temperament? A ko sem ga poiskal v njegovi krasni vili v *Westendu* in sem stopil v njegovo sobo, seveda knjižnico, mi je smehljaje podal roko — šestdesetleten mož skoraj snežnobelih, dolgih las! Vsaka njegova kretnja pa je mladeniška in skoraj za vsako besedo tiči košček humorja; postave je velike, skoraj suhe in brije se popolnoma, kakor obično *Berlinci* iz stare in zopet iz najmlajše šole. — Razumel sem, da je za tega moža mladina vsa vneta. Potrpežljiv je nasproti vsakemu, često prav naivnemu sitnežu. Poslušal sem nekoč, kako je neizkušen dijaček prvega tečaja cele četrte ure izpraševal glasovitega učenjaka o njegovih najnovejših nazorih glede grške metrike. Odgovarjal mu je na vprašanja, tudi na taka, kakršna stavi otroče svoji materi. — Seznanil sem se tudi z njegovo ženo, ki ni morda kaka učenjakinja, ampak skrbna gospodinja in dobra mati dveh (toliko sem jih videl) hčera; sprejela me je nekako prisrčno, kakor sploh — to se mora reči — sprejemajo *Avstrijce*.

V ožji osebni dotiki sem bil še z mlajšim jezikoslovcem Viljemom Schulzejem, ki nastopa sila preprosto, a ima v jezikoslovju čudovito obsežno znanje. On izpopolnjuje Wilamowitza; ta umerja široke poteze in ustvarja velike ideje; Schulze dela na drobno, izpopolnjuje poteze in sestavlja iz kamenčkov mozaike. Schulze pozna prav dobro tudi našo slovenščino; nabavil si je „Ljubljanski Zvon“ in oskrbel sem mu Trdinove „bajke“, ker ga je posebno zanimal književni jezik, vzrastel neposredno iz narodovega. Največ pa se bavi tudi on s starimi jeziki. — Vzor natančnosti in bistrosti je stari, sivobrati Diels, navadni javni reprezentant berlinske univerze in akademije. — Sila simpatičen je fini, gentlemenski starček Kekulé pl. Stradonitz, arheolog; bil je pravi užitek, poslušati v muzeju njegovo razlago klasičnih kipov, ki so pod njegovo božajočo roko in njegovimi božajočimi besedami kar oživeli. — Spoznal sem tudi slovečega zgodovinarja Edvarda Meyerja, orjaško postavu z dolgo temnorjavo brado. — Precejšnji čudak je filozof in pedagog Paulsen, čokat, obrit mož, s stisnjeno glavo; govori pa počasi, kakor bi mu beseda ne šla iz ust. On poučuje med predavanjem, opozarjajoč na svojo dispozicijo in ponavljajoč svoje stavke; zato prvi vtisk ni posebno prijeten, a naposled je prav užitno ga poslušati. Dvorana je bila pri njem vedno natlačeno polna, in sicer navadno že odraslih mož. — Drugi zastopnik pedagogike, Münch, se mi je zdel presladek in pregigrski. — Poslušat sem šel včasih seveda tudi slavista Brücknerja, pristnega Poljaka, znanega zaradi njegovega fenomenalnega spomina. Predaval je vedno popolnoma prosto, navajal je iz spomina vse citate (Wilamowitz si zabeleži vsaj te!), in kakor so mi pripovedovali, piše on svoje znanstvene razprave često kar v kavarni, brez vsakih pripomočkov. Malemu, elegantnemu, živemu možu bi tega kar ne prisojali. — Izven svojih strok sem šel le iz radovednosti kako uro poslušat priznane kapacitete. Pri teološki fakulteti Harnacka; naglo mi je minila tista ura, ki sem jo presedel pri njem: mož govori mirno, fino, skoraj poetično. Zdaj je kustos kraljeve knjižnice. — Izmed juristov sem posvetil orjaškemu Gierkeju pa malemu, živahnemu Lisztu vsakemu po eno uro; vsakokrat me je zanimala oseba in stvar.

Širšemu svetu manj ali pa nič znani so razni privatni docenti, lektorji, asistenti in knjižničarji, ki sem ž njim mnogo občeval in skupno preudarjal o stoterih strokovnih vprašanjih. Ne bom jih tu omenjal; a spominjam se jih rad in pribiti moram dejstvo, da bi razni oni učeni velikaši ne dospeli tako visoko, ko bi v teh mladih

možeh ne imeli vztrajnih in vestnih delavcev, ki jim znašajo gradivo za velike stavbe. Tudi jaz sem zajemal iz občevanja ž njimi mnogo dobička. In baš to je v Berlinu tako izpodbudno, da vidimo pred seboj vse stopnje, ki peljejo do visoke vede: od cincajočega začetnika do suverenega kralja znanosti.

In kdor pride v ta tok vede, tega poteza in potegne k sebi in ga vabi, včasih na nedogledno morje, včasih k žuborečim potokom, a ga zopet zvrtača k živemu vrelcu . . . Po tem večnem potu se giblje živa veda; kdor ji hoče slediti, mora se varovati blatnih tolmunov z leno vodo, a imeti pred seboj visoke vzore in delovati in plavati z neutrudljivostjo preprostega delavca, veslača.

In ta resnica je spoznanje, ne — spomin!

V sapfični kitici.

Tiho diha morje v polnočnih sanjah,
 oljke tajne svoje si šepetajo,
 čolnič plove kakor labod v daljavo
 zvezdnatozlato.

Tiho, čuj, o vesni šepeče morje —
 daj, razpusti lase si solnčnosvetle,
 kakor vonj lesovja v opojni vesni
 sveže dehtijo.

S snežno roko mehko se me okleni,
 pusti žalost, dragica, pusti tugo,
 o pravljicah starih mi zdaj govori
 v času polnočnem.

Kakor davno zopet me zdaj poljubi,
 slast življenja pijem naj z usten tvojih —
 v slavi solnčnih zarij pa naj umrejo
 večni bogovi.

Vojeslav Molè.

Jernej, narodov besednik.

Spisal Ivan Cankar.

usta in siva je bila pokrajina, nebo je viselo nizko, da bi ga skoro dosegel z roko. Dolgo časa že nisem videl domovine in ljubil sem jo s solznimi očmi, kakor se mi je prikazala, pusta in žalostna; tako bi še bolj ljubil mater, če bi stopil prednjo in bi jo ugledal ubogo in zapuščeno . . .

Pršelo je narahlo. Cesta je bila razmočena, da so se vdirale noge do gležnjev. Stopala sva z dolgimi koraki, jaz nedolžen v srcu in upanja poln, Jernej ves potr in zlovoljen. Široki klobuk je bil potisnil globoko v čelo, zavijal se je zmrzel v premočeni havelok in je gledal mrko predse.

Skoro ves čas, ko je govoril, se ni ozrl name; toda sram ga ni bilo, zakaj njegov glas je bil trd in osoren. Tako govore samo policisti in puntarji.

„Saj si morda slišal tam na tujem, da je bilo že takorekoč imenitno moje ime, da so ga že očitno imenovali? No, minilo je; nikoli več ne bodo očitno imenovali mojega imena . . .“

Zabolelo me je usmiljenje, ko sem videl njegov široki, bolnozatekli obraz; tak obraz ima otrok, ki pije vodeno kavo in sanja o kruhu in o potici.

„Seveda so ga imenovali! Zakaj se je nehalo?“

Lepo dekle je prišlo mimo in takoj je minila Jerneja vsaka žalost. Uščipnil jo je v lice, dekle se je zasmejala in je pobegnilo. Ko se je to zgodilo, je bil Jernej spet potr in zlovoljen kakor prej.

„Razložim ti po vrsti, zakaj se je nehalo . . . Zgodba je dolga in nič kratkočasna; ampak zate, ki si mlad, je poučljiva. Če hočeš biti imeniten, prebiraj in ogleduj življenje neimenitnih ljudi; in posebno življenje tistih, ki so omahnili pred durmi imenitosti, predno jim je bilo dano, da bi prestopili prag.

Morda se me še spominjaš, kakor sem bil in hodil v zgodnji mladosti. Glavo pokonci, vedre oči, v vetru lase. Takrat sem sanjal o imenitosti in sem se namenil, da jo dosežem kakorkoli. Tisto imenitnost namreč, ki obseva narodove besednike.

Ker sem že od rojstva bistroumen, sem spoznal zgodaj, da ni treba za poklic narodovega besedništva ne velike učenosti, ne velike pridnosti, ne velike umetnosti. Po pravici ti povem, da mi še zdaj ni dobro znano, kaj je tisto, kar postavi človeka nenadoma v sprednjo vrsto, druhali za vzgled in bandero. Poznal sem jih . . . nobenega imena ne bodo izpregovorila moja usta, zakaj v naši lepi domovini je toliko narodovih vodnikov in besednikov, da je boljše, če na očitnem kraju ne govoriš nespoštljivo o njih . . . Bog vedi, če ne preži kateri za onim grmom; zadnjič, ko sem bil v Ljubljani, sem jih srečal samo na frančiškanskem mostu sedmero.

Kaj jih razlikuje od drugih ljudi? Na zunanje so popolnoma podobni meni in mojemu sosedu, nimajo ne posebnih lepote, pa večidel tudi ne posebnih nakaz. Še pred nedavnim so nosili dolgo, spoštljivo brado; ko pa se je narodno navdušenje poleglo in se je narod razcepil v stranke, so se obrili tudi besedniki; nekoga sem celo videl, ki niti brk ni imel in se je nosil čisto po ameriškansko; mnogi so visoki in zastavni, toda videl sem jih, ki so celo manjši od mene in niti ne tako plečati. Rekel sem, da jih je mnogo teh besednikov; ampak očitno je, da jih potrebuje naš narod prav posebno mnogo, zakaj pomanjkanje je še zmerom veliko. Tako sem bil zadnjič na shodu, za durmi sem stal, in sem poslušal govornika, narodovega besednika; copatasto je stopil na oder, pogledal je proti durim, baš tja, kjer sem stal, in je izpregovoril momljaje: Palažaj naroda je v slabem palažaju . . . Tako je rekel in se je copatasto okrenil in je šel. Narod pa je bil vesel in hvaležen, zakaj pomanjkanje je veliko.

Kar se tiče notranjih čednosti in slabosti, ni stvar nič drugačna. Nekateri so pametni, drugi neumni . . . vse kakor v druhali. Včasih se mi je celo zdelo, da je učenost škodljiva narodovemu besedniku, ampak tudi to se ne da trditi tako naravnost . . . Ali vidiš tistega dekleta? Šele štirinajst let, pa je že . . . Hej!

Dekle, ki je stalo na pragu v samotni dremajoče kmetske hiše, je stopilo v vežo in je zaloputnilo duri. Jernej je zamahnil z roko, pogledal je v tla in je stopal dalje s prejšnjimi enakomernimi dolgimi koraki. Pršlo je zmerom gosteje, nočilo se je.

„Bog ž njo . . . jaz imam rad mlade obraze, zakaj bi jih ne imel? . . . Zadnjič so me fantje dobrega pretepli, v Soteski je bilo . . . Učenost res ni naravnost škodljiva besedništvu, ne koristi pa mu tudi nič . . . nekoliko bolj potrebno je že kegljanje in tarokiranje . . .“

Meni je bilo mučno in žalostno pri srcu: ali zato, ker se je nižal deževni, pusti mrak, ali zato, ker je bila tišina sive, samotne pokrajine zmerom tesnejša, ali vsled Jernejevih čudnih besed.

„Zakaj bi bil učen besednik narodov? In čemu vse te nepotrebne besede? Tudi tisti je bil lahko resničen in poklican besednik narodov, ki je govoril o „palažaju“ . . . Tisto je potreba, da čuti v srcu, da misli in reče, kar čuti v srcu tisočero obloženih ljudi in ne more izreči . . . Nič drugega ni besednik narodov nego razločen klic iz neme samote . . . Čemu učenost, čemu vse drugo? . . .“

Jernej se ni ozrl name, gledal je v tla kakor zmerom, toda smehljal se je tiho in dolgo, kakor ob zelo veseli misli.

„Čemu si se razvnel? Razločen klic iz samote . . . dobra beseda, literaturi primerna. Ampak tudi z literaturo nima besedništvo prav nobenega opravila . . . Drugače pa je res, da sva zabredla v goščavo nepotrebnih besed in da čaka na cesti moja dolgočasna zgodba . . . Tako se je torej zgodilo, kakor ti bom razložil. Z vsem ognjem in z velikim upanjem sem se spravil na delo in tam od daleč, iznad hriba, se je že svetila moja pohlevna zvezdica. Videl sem takoj od začetka, da besedništvo ni ne težko dosežna, ne zelo utrudljiva stvar. Kdor ima humorja, se celo zabava poleg. Seznanil sem se kmalu z mnogimi tovariši, ki so se na lestvici vodništva in besedništva doplezali že nekoliko višje stopinje. In lahko rečem, da je vzbujalo takrat moje delovanje mnogo. lepih nad; saj lahko berete, če hranite stare časopise. Ko smo slavili nekega pesnika, ki mu ne vem več imena, sem govoril dolg in lep govor; prvoboritelj mi je stisnil roko in je rekel: Le tako dalje! . . . Ampak že skoro tisti dan je bilo vse pri kraju.

V nedeljo je bilo, drugače lep dan, ko sem sedel za mizo, nemarno oblečen, kuštrav, v raztrganih copatah in žganje pred seboj. Moji otroci . . . jaz sem namreč oženjen . . .“

„Kaj?“ sem vzkliknil osupel.

Prvikrat se je zgodilo, da je postrani pomežiknil name; nato je govoril mirno dalje.

„Moji otroci, napol oblečeni, kakor so, so se podili po izbi, žena jim je krpala pisane cunje . . . Ob durih pozvoni . . . jaz planem, ker drugače ni bilo nikoli človeka k meni. Nisem strahopetec, ampak tresel sem se po vsem životu, kakor fant pred šibo. Odprl sem sam in v izbo je stopil tovariš besednik. Tudi on ni bil zelo eleganten; samo da haveloka ni imel, drugače pa je bil umazan kakor jaz. In vendar sem se tresel pred njim in mrz mi

je bilo v lica. Nasmehnil se je, kakor se nasmehne človek, ki se je bil zmotil v durih in plane naravnost v ljubosumen škandal.

— A, tako, tako! — je jecljal in sram ga je bilo.

Tudi jaz sem jecljal in tudi mene je bilo sram.

— Pa stopi malo v izbo in razloži... Tam je moja žena... to so moji otročiči . . . —

Res, „otročiči“ sem rekel in zdi se mi, da sem jecljaje omenil tudi „rodbinsko idilo“ . . . Drugače imam precej leno vest, toda poglej me, ob tem spominu vselej zardim . . . Stopil je v izbo, ampak stopal je tako oprezno, kakor preko mlake. Nisem se tresel več od sramu, temveč od čisto nerazumljivega srda. Šele pozneje sem se spomnil, kakšna čudna misel me je izpreletela v tistem trenutku. Misel namreč, da bi zgrabil sekuro, ki je stala v kuhinji za durmi, ter ubil ženo, otroke in besednika . . .

— Pa malo odloži, sedi malo! — sem rekel in sem slišal sam svoj izpremenjeni, strahopetno trepetajoči glas.

— Kaj bi odlagal in kaj bi sedel, saj lahko tako povem . . . Zaradi nekega predavanja smo mislili . . . ampak ti najbrž ne utegneš! —

— Seveda ne utegnem! —

— Pa zbogom! —

— Zbogom! —

Tako je bila moja imenitnost pri kraju in enkrat za vselej pri kraju vse moje besedništvo . . .“

„Zakaj?“ sem vzkliknil in sem se čudoma čudil.

Jernej se je zasmel naglas.

„Tudi jaz premišljujem že dolgo . . . in če bi bil večnoživa zlata ptica, se ne bi domislil . . . Kaj sem izgubil ob tisti uri svojo prijetno ali neprijetno zunanost?“

„Nisi!“

„Ne, še haveloka ne! Tudi kar se tiče mojih drugih čednosti in slabosti, se ne morem pritoževati, da bi se bilo karkoli izgubilo. Nos, usta, razum, vse je ostalo isto, in vendar sem bil nenadoma popolnoma drug človek, ki ni bil s prejšnjim Jernejem ne v sorodstvu, ne v daljnem znanju . . .“

To sem čutil takoj in s popolno gotovostjo, ko je tovariš besednik komaj zaprl duri za seboj.

— Zdaj je pri kraju! — sem rekel, vzel sem šibo in sem pretepel ženo, nato še otroke. Ko so se razkričali, sem se zavil v havelok in sem pobegnil na polje, da bi se ohladil . . .“

Pogledal sem ga s studom in skoro s strahom.

„Tega nisi storil!“

„Česa ne?“ se je začudil odkritosrčno. „Da nisem šel na polje? Seveda sem šel na polje . . .“

„Da si pretepel ženo . . .“

„Nisem je samo takrat . . . Ampak o tem nisva govorila. To mi povej, če moreš razložiti, zakaj sem se ob tisti uri tako nena doma izpremenil, zakaj sem postal tuj sebi in svetu! Ker imam ženo in otroke? Tudi drugi imajo žene in otroke, nekega besednika poznam, ki ima celo dvanajstero otrok . . . Moj prijatelj Petrán, recimo, se nikoli ne bo ženil, tudi otrok nima in jih nikoli ne bo imel . . . in vendar so ga klavrno zasmehovali, ko se je hotel ponevrednem vtihotapiti v sprednjo vrsto . . . spodobno je bil oblečen, tako na telesu kakor na duši . . . toda gubo je imel na čelu . . .“

„Kaj?“

„Dolgo in globoko gubo na čelu, tako namreč, ki napravi pogled skrban in otožen. Zato ni mogel biti besednik, kaj šele prvobornik!“

„Zaradi gube?“

„Tako se mi je zdelo. Zakaj drugače se ni razločeval od drugih imenitnikov ne v dobrih, ne v slabih stvareh . . . Morda misliš, da so me pahnili skozi duri zaradi mojega takorekoč slabega značaja? Saj sem že rekel, da so, hkar se imenitništva tiče, vse čednosti in slabosti postranska stvar. Izbuljil si oči, ko sem povedal, da sem pretepel svojo ženo . . . imenitnika poznam, ki natepe svojo ženo vsako jutro, da si ude okrepi; in vendar bo nekoč njegovo ime z zlatimi črkami zapisano v zgodovino. Kaj bi se mešala zgodovina in javnost v svetost domačega ognjišča? . . . Ah, pretepevanje in tisto! . . . Vse nekaj drugega je za durmi, jaz pa nisem ne tako krepak, ne tako razumen, da bi odklenil te duri!“

Iz dežja in mraka se je vzdignil Zagraben, zapuščeno, pusto mestece, potopljeno v blato.

„Kaj boš v Zagrabnu?“ je vprašal Jernej.

„Domovino sem prišel pozdravit, zakaj bi ne pozdravil tudi Zagrabna? Rad bi videl, kako ljudje venejo, ki sem jih poznal nekoč, še rajši bi poznal tiste, ki dozorevajo . . .“

„Tepka ne bo nikoli rodila breskev!“ je odgovoril Jernej čemerno. „Ampak če si prišel po tako nepotrebem opravilu, stopiš lahko še k meni. Kar so usta govorila, bodo razložile oči . . .“

Prišla sva v mestece, ki je bilo že vse temno in zaspano; toliko sem videl, da je klonil Jernej glavo še niže in da je bil še bolj čemerem.

„Odtod, iz tega drugače tako pustega kraja, bi se lahko širila moja imenitnost . . . ampak ne širi se drugega nič nego smrad in sramota. Celó v tem gnezdu, tako hudo od Boga pozabljenem, je troje vodnikov in narodovih besednikov, jaz pa nisem med njimi. . . Da bi vsaj to uganko razrešil, vsaj tako v malem! Kaj so tisti trije? Dolgočasni debeli ljudje, brez ognja in brez misli, klavrnejši od mene v vseh stvareh, celo kar se tiče postavnosti in plečatosti . . . Tukaj je moj dom . . . ne, še malo postoj!“

Stala sva pred nizko, sivo hišo, čisto v temi, obadva premočena in trudna. Od daleč je svetila iz krčme brljava luč.

„Ali misliš, da sem govoril . . . iz hudomušnosti?“ je vprašal nenadoma in me je prijel za suknjo.

„Nisi!“

In čutil sem v svojem srcu, da je govoril iz globoke bridkosti.

„Če misliš, da nisem, pa stopi k meni!“

Začutil sem se, ko sem zagledal zelo prijetno in prijazno izbo. Otroci, troje jih je bilo ali četvero, so že spali; okrogla lica so bila rdeča in napeta, usteca napol odprta; stal sem na pragu ves osupel in osramočen.

„Kaj si govoril?“ sem zajecjal in nisem si upal, da bi mu pogledal v oči.

Iz druge izbe je prišla žena. V roki je držala kratko rdeče krilce, oči so bile nekoliko zardele. Ni bila več posebno mlada, tudi lepa ni bila; život je bil upognjen, drobní obraz je razodeval plahotost in skrb.

„Kaj že spet tisto?“ je zakričal Jernej.

Položila je krilce na posteljo in videl sem, da se ji je roka tresla.

„Na, to je moja žena!“ se je okrenil k meni in njegov široki obraz je bil še bolj siv in vzbuhel. „Ne boj se, nikar se ne tresi . . . ne bo te pojedel, tudi zaljubil se ne bo vate!“

Stala je mirno, komaj da se je ozrla name. Zdelo se mi je, da je hotel še nekaj reči, toda nenadoma je sedel za mizo in se ni več ozrl ne nanjo, ne name. Šele čez dolgo časa je vzdignil glavo in me je pogledal osorno, skoro sovražno.

„Kaj pa zdaj stojiš tam in gledaš kakor zaboden vol? . . . Ali te veseli, da si videl . . . da si spoznal? Ali razumeš zdaj več

nego jaz, ali si pogledal do dna? . . . K vragu s teboj, pojdi, odkoder si prišel . . . ti, Minka, pa sedi k meni in mi kaj povej, ker sva žalostna obadva!“

Zelo tiho in oprezno, kakor v hiši mrtveca, sem zaprl duri in šel sem po prstih skozi vežo in po stopnicah. Bilo mi je, da bi zaihtel . . .

V srcu žalost in skrb, večno noč, je sanjal človek o luči . . . ker je sam ni imel, bi jo ponujal drugim . . . In vse se je spojilo v grenko bridkost — prijatelj Jernej, pusta, mrtva pokrajina in dolgočasna, v dež in mrak vtopljenja cesta . . .

Pesnik in jutro.

Kod si hodilo, jutro ti?
 Kod si hodilo z nožicami zlatimi?
 Kakšne odpustke nosiš s seboj?
 — Tam za gorami bradatimi,
 nad ljudmi nepoznatimi
 zvezdam poznim sem klicalo: stoj!
 Tebi prinašam pa vrč blesteč —
 fant! — in zate ga jemljem s pleč —
 fant! — in tebi izlijem napoj!
 — Jutro božje! Kdo ti je to nalil?
 Svet se je ves opil,
 lepši postal je, kot bog nad menoj!
 Vem: jaz sam sem ti vrč tvoj dal,
 v sebi in jaz te poklical iz dalj,
 v sebi in zase sem sam svetál, —
 brez tebe, kakor s teboj!

Vladimir Levstik.

Iz Valisa peš čez Furko v Uri.

Iz potnega dnevnika. Spisal Jos. Wester.

V Lucernu, dne 17. avgusta 1907.

noličnosti vtiskov ne doživiš izlepa v Švici. Že osmi dan pohitevam v tej čudoviti deželi iz kraja v kraj, iz kantona v kanton, a vsak dan vidim in doživim kaj novega, bistveno različnega od tega, kar sem zrl prejšnji dan. Šele danes imam priliko, da zabeležim vtiske včerašnjega potovanja, ko so jih že drugi, novi, ne manj mogočni zastri z lahno kopreno svežosti. Nista še minuli dve uri, odkar me je vlak brzec šentgotardske proge privedel semkaj v Lucern, to udobno središče švicarskega tujskega prometa, ležeče ob jezeru štirih kantonov, slovečem Vierwaldstättskem jezeru. Krasen solnčen dan je, kakršen more biti le po deževnem dnevu in viharni noči. Rigi in Pilatus vabita tujce gori v svoje vedre višine gledat veličastvo narave, ki se nudi človeškim očem ob solnčnem zatonu. Ne, truden sem od hoje in vožnje, nocoj prenočim v Lucernu, da si jutri čil in svež ogledam znamenitosti tega mesta.

Davi sem se poslovil od svojega sopotnika v Hospentalu, tam gori v podnožju Šentgotarda. Včeraj sva si še bila zvesta tovariša na celi dolgi poti od Briga čez Furko, danes sva se razstala. Bog ve, ali si še kdaj v življenju srečava!

To ti je bila zanimiva pot včeraj! Pred poštnim poslopjem v Brigu se nas je zbrala precejšnja gruča potnikov, eni z namenom, da se odpeljejo s pošto čez Simplon v Italijo, — še zdaj vozi tod po Napoleonovi cesti pošta, dasi je že odprt promet po železniški progi skoz najdaljši predor na svetu, skoz Simplon (skoro 20 km) — večina nas pa je bila namenjena gori po Valisu, po gorenji Rodanski dolini do vznožja Rodanskega lednika. Večidel so bili Francozi in Angleži, ki so zasedli rumeno pleskane pošne ekipaže. Točno o polsedmih smo odrdrali izpred pošte: bila je to pravcata ekspedicija v planinski svet. Prvi voz, tipična švicarska peterovprega, je bil najzajetnejši: v zaprtem oddelku (interieur) ima štiri sedeže, spredaj in zadaj po en odprt oddelek (coupé) z dvema sedežema, prav spredaj na vzvišenem prostoru pa sedež za postiljona in izpre-

vodnika, torej prostora za deset oseb na enem vozu. Temu je sledil voz, naložen s prtljago, za tem pa še trije manjši poštni vozovi za potnike. Bilo nas je štiriindvajset oseb. Pusto megleno jutro je bilo, vendar smo pričakovali, da se kmalu zvedri, ker je pihljal hladen veter sem od Bernskih planin. Cesta je zavila mimo moderno zgrajene železniške postaje proti severovzhodu ob Rodanu. Tako smo se pomikali v tej smeri vedno dalje in više skozi večja in manjša selišča. Dolnji Valis zahodno od Briga ima francoski značaj, tu pa v gornji dolini je doma še nemška govornica. Naraščajoči tujski promet odriva nemški živelj nazaj v planinske doline. Pač povsod na svetu se kaže taisti pojav, da se mora kulturno šibkejši umikati močnejšemu. Baš tu v Valisu se da še na vnanje zasledovati ta kulturni pokret, ki bo napredoval še uspešneje, odkar je zdrčal prvi vlak mednarodne proge skozi dvotirni predor pod granitnimi skladi simplonskimi. A v gornjem Valisu je ostalo še vse pri starem. Že gradnja bivališč priča, da se ljudstvo krčevito drži starih običajev, da je ostalo še neoblizano od izravnujoče prosvete. Iz poštnega voza sem mogel opazovati pestro narodno nošo Valisancev; njih hiše so večidel lesene, bivališča in gospodarska poslopja često tesno skupaj. Pozornost mi je vzbudila posebnost, kakršne doslej nisem drugod opazil: v teh planinskih vaseh je videti nekake stavbe na koléh. Poslopja, posebno žitnice in shrambe za druge poljske pridelke, niso zidana na čvrst temelj v tleh, temveč počivajo na močnih lesenih stebrih, ki so v presledkih od dveh do treh metrov zabiti v tla in molé kak meter iz zemlje, med te stebre in na njih slonečo leseno zgradbo pa so vložene zaokrožene granitne plošče. Poizvedel sem, da je v teh krajih čuda mnogo poljskih miši in rovk, in tem živalicam morajo pristop v shrambe na ta način zabraniti, sicer bi utegnile uničiti spravljene poljske pridelke.

Na poštni postaji Fiesch, kamor smo se pripeljali ob devetih, so premenili konje. Majhne, a čvrste in trpežne živali so to, ko nalašč ustvarjene za vožnjo po planinskih cestah. En poštni voz se je izpraznil: šest potnikov Angležev je tu ostalo; tudi voz za prtljago so znatno razbremenili, skoraj polovico tovora je pripadalo tem Albijoncem, kar sem lahko sklepal iz tega, da so se izredno zanimali za razložene kovčege in pletenice in zavoje. To so pač zložni turisti, kakor jih v Švici povsod srečavaš; niso kakor naši nedeljski izletniki, ki se že za pot na Šmarno goro in Jošta veleplaninsko opremijo z gorjačami in podkovanimi čevlji. Zato je pa tam tudi v drugih ozirih poskrbljeno za vse potrebščine in udob-

nosti: povsod zložne planinske steze in poti za hojo in ježo, povsod na planinah in razglediščih hoteli, kjer imajo za denar vse naprodaj, česar poželiš. Na znamenite gorske vrhove te popelje železna cesta: svetovna znamenitost je železnica, vodeča na Gornergrat (3100 *m* nad morjem), odkoder uživaš v neposredni bližini pogled na skupine gorskih velikanov, ki so se zbrali ob Matterhornu in Monte Rosa; po električni progi se dandanes lahko popelješ na snežene divjine Device (Jungfrau) v višino 3000 *m* in po preteku treh let upajo dokončati vzpenjačo gori na vrh te gore, tako da se bo za drag denar pripeljal lahko vsak velikomestni gospodič, ki se sicer boji krepilnih naporov planinske hoje, v tenkozračne jasnine Device (4167 *m*). —

Čili konjiči so zapeketali in zazvonkljali, po enolični pokrajini smo se polagoma pomikali vedno više. Rodan pa nas zvesto spremlja ob desni strani. Kakor razposajen deček se podi in divja po globoki skalni strugi: divje se peni, zaletava se v skale, šumno skače čez pečine in se jezno zajeda v škrbinaste grape. Nikjer ne opaziš lokve, mirne, zaježene vode; venomer je razburkana, kakor bi se ji neznansko mudilo doli v veliko kotlino, kjer se hoče oddehniti in izpočiti, kjer se razširi in ustanovi — v Lemansko jezero —, da zapusti kot preroben in okrepčan možak švicarsko zemljo in pohiti po francoskih tleh dalje proti jugu v naročje oceanu. —

Cesta se vzpenja više in više, po dolgočasnih ridah spejo zvonkljajoči konjiči navkreber. Že sem menil, da se bližamo zadnjemu prelazu, ha, zdaj smo na vrhu, — a odpre se nam nova podolžna dolina med visokimi gorami. Iz daljave se nam začrni nasproti veliko selo, glavni kraj gornjega Valisa, Münster. Tu so nam privoščili opoldanski počitek. Zopet so prepregli konje, da bi z novimi močmi premagali zadnje strmine pred Gletschem. Domačini, ki sem jih opazoval na cesti, niso nič kaj zaupljivo in prijazno gledali nas tujcev. Zdelo se je, kakor bi odsevala celo iz njih potez divjina okolice, v kateri morajo preživeti in predrhteti svoje življenje. Saj žive v večni nevarnosti, da jim pomladi zasuje plaz lesena selišča, da se utrga skalni pomol nad vasjo strleče gore in zagrne dolino z večno smrtjo. Nekaj grozečega in pretečega diha v tej naravi; kaj čuda, da se je tudi ljudski izraz navzel tistih resnih, rekel bi mrzkih potez!

Vreme je bilo vedno manj kazno; megle so se bolj in bolj gostile, dokler se solnce ni za stalno skrilo. Pričelo je pršeti, pol droben dež, pol rosa, padajoča iz megle. Končno prevalimo zadnjo

rido in odpre se nam čaroben pogled. Krog nas strma skalovita pobočja, ki se v višavi izgublja v megle in oblake, pred nami pa v daljavi kakih treh kilometrov sivi Rodanski lednik v vsej svoji mogočnosti. Bilo je okoli dveh popoldne, ko so se ustavili vozovi pred poštnim poslopjem v Gletschu (1760 *m* višine). Tako sem imel polovico, lažjo polovico svoje včerajšnje poti za seboj, napornejša, a zanimivejša me je še čakala.

V hotelu „Du Glacier du Rhône“ tik poštnega poslopja se je trlo potnikov. Tu se cepi prometna proga: ena cesta pelje čez prelaz Grimsel v dolino Are proti severu, druga proti vzhodu pa čez Furko v dolino Rajse do šentgotardske železnice. Zunaj je pršelo in neprijetno pihalo, zato je vse iskalo zatišja za hotelskimi mizami. Odločiti se mi je bilo treba, ali nastavim svojo pot peš dalje ali zopet sedem v poštno kočijo. Namenil sem se bil iti peš po tej zanimivi planinski cesti, a vreme je bilo vse prej ko vabljivo; 28 *km* mi je bilo treba prehoditi, da bi došel v Hospental, selo v podnožju Šentgotarda. Le družbe mi je še manjkalo. Kakor potujem sicer rad sam, ker se ni treba ozirati na družbo in sopotnike, tako sem si vendar tedaj zaželel tovariša. Človeku ni dobro samemu biti v takih višinah ob zoprnem vremenu. Včasih, ko je veter prepodil goste megle, so se pokazale cestne vijuge na Furki za nekaj hipov, a zopet so se kmalu skrile, da ni bilo videti drugega ko pusto sivino. Sreča mi je bila mila, da sem dobil sopotnika, prijaznega švicarskega uradnika, ki je bil sicer namenjen čez Grimsel v Interlaken, a prepozno se je bil zglašil na pošti, da bi še dobil sedež v kupeju. Tako bi bil moral tam v dragem hotelu prenočiti in počakati ugodnejše prilike, ali pa kreniti čez Furko v drugi smeri. In res je premenil svoj načrt. O poltreh popoldne sva že ubrala pot pod noge, on zadovoljen, da mu ni treba čakati med malobesednimi tujci — moj tovariš je bil namreč kaj zgovoren —, jaz pa vesel, da mi ni bilo treba prekrižati prvotnega načrta. Vedela sva, da se bo dala pot po bližnjicah znatno prikrajšati; med živahnimi pomenki sva odhitela po stezi proti ledniku. Nekaj ogromnega je ta naravni pojav, čim bliže mu prihajaš, tem veličastnejši. Kakor bi bila v sivi davnini pred tisoč in tisoč leti planila silna reka z nebotičnih višav v dolino, hoteč vse podreti in poplaviti in uničiti. Tu je stopil pred njo vsemogočen čudotvorec in ji z rotečim glasom zapretil: Voda, stoj, zmrzni in zledéni! Hipoma se je bajni zagovor izpolnil in ostrmelo je vodovje. Valovi, ki so se prej prehitevali preko skal in obronkov, so kakor ostekleneli, površje je razpokalo

in razijale so v ledu globoke raze in reže podolgem in počez, ob straneh pa je vse primrznilo, skalovje, grušč in prod, ki ga je voda prej seboj valila. Nekdaj pojav nevzdržne naravne sile in življenske moči, zdaj pomnik veličastne okorelosti. A mrtvilo je le navidezno. Doli v podnožju klije iz njega novo, mlado življenje: izpod ledenih votlin vre na dan Rodan, veselo, poskočno bitje, kot dušek in izlivek onih tajnih moči, ki žde na večno zakopane in zaklete v tem sinjesivem ledovju.

* * *

Na Rigiju, 18. avgusta.

Z drugo vijugo se približa poštna cesta ledniku ob njega levem robu. Tam stoji hotel Belvedere, moderno poslopje z divnim razgledom na lednik in v dolino proti Gletschu, pač vredno svojega značilnega imena. Dobro uro hoda sva imela že za sabo; prijetno zadoščenje je bilo nama, ko sva videla vso cestno progo pod seboj. Če bi bila po njej hodila, bi jo bila komaj polovico prekorakala, tako zelo se da pot prikrajšati po prečnicah in bližnjicah. Tam na cestnem ovinku naju povabi neki paznik, da si ogledva rov v ledniku. Seveda je bilo treba plačati vstopnino. V Švici je že tako: kjerkoli morejo, si izbero kako naravno znamenitost, da jim je vir dohodkov. Za pol franka se je nama dovolil vhod v ledniško jamo, to je kakih petdeset metrov dolg rov, izkopan in izklesan v led. Odsev solčne svetlobe, prehajajoče skozi te zelenosinje prosojne stene, mora biti nekaj čarobnega, a nama ni bilo dano občudovati takih lučnih učinkov.

Vreme je kazalo vedno na slabše, mrzla vlaga je legala na peščena tla, skoro da je zmrzovalo. Še sva si hotela prikrajšati pot. Po strmi rebri sva soplja navzgor proti hišici, ki sva jo smatrala za cestarjevo, češ, tu gori biva gotovo le še kak cestar. Kar naju ustavi, ko sva bila že blizu hiše, osoren glas, češ, da je hoja tod prepovedana. Vojak je bil, ki je stal na straži. Furka je namreč utrjena z modernim fortom in pripada s svojimi utrdbami k velikemu trdnjavskemu sestavu šentgotardskemu, ki obsega ne manj ko 200 km v okrožju. Središče temu sistemu je vrh Šentgotard, utrdbe imajo namen, preprečiti sovražni naval od laške strani. V Avstriji ni para temu trdnjavskemu sklopu, in vendar se pogostoma trdi, da Švica nima zmisla za strateške naprave. — No, da bi bil jaz sam, ne vem, kako bi bil opravil s strogim planinskim Martom, a moj tovariš je v prijazni alemanščini povedal svojemu rojaku vojaku,

da sva namenjena čez Furko. Uslužno mu odvrne, da sva zašla malo na levo in prišla na vojaško pot, ki civilistom ni dovoljena, in naju napoti v pravo smer. Za izkazano prijaznost mu ponudiva smodk, a ne mara jih vzeti, češ, da na straži ne sme pušiti. „To veva, da ne, saj sva tudi vojaka, a pozneje, ko odstražite,“ mu pomiri vest moj sopotnik. „To pa že!“ se namuzne bombárdar in vtakne smodke v patronovko.

Kmalu sva bila na pravi poti. Že sva se bližala sedlu Furki. Brila je rezka burja in začel je naletavati droben sneg, ki je kmalu pobelil cesto in strmine ter globine na obeh straneh. Prav poseben metež je bil to: veter je prihajal nekako iz doline v višino in zanašal sneg kvišku. Kapuca, ki sem si jo bil potegnil čez glavo, je bila kmalu tudi ob notranjem robu zasnežena, pričelo je neprijetno zebsti, da sem krivuljo dal iz rok in jo obesil za naramnico pri nahrbtniku, roke si pa potaknil v obleko. Dva dni prej sem se hladil v Rodanu pri Genevi, ko je kazala vodna toplota 20° R, tam gori pa me je zeblo ko pri nas doma v adventu. To se pripeti človeku 16. avgusta, v dobi pasjih dni!

V tem metežu sva dospela na sedlo, mejo med kantonoma Valis in Uri, na višini 2436 metrov. Potemtakem je prelaz čez Furko eden izmed najvišjih gorskih prehodov, saj skoro dosega višino naše Kredarice. Le dve mejni sedli švicarski ga presegata: Stilsfer Joch z 2755 m in Veliki Sv. Bernard z 2472 m višine. Ni nama kazalo, da bi se mudila na sedlu, dasi naju je mikalo v hotel, da bi tam vedrila in se pokrepčala. Krenila sva navzdol, pot je bila pusta, a v kljub zoprnemu metežu sva srečavala potnike, prihajajoče z urenske plati. So pač tudi z vzhodne strani istotako poskušali svojo planinsko srečo kakor midva z zapadne. Čim niže sva prihajala, tem bolj je ponehavalo sneženje; pritisnila pa je gosta megla, tako da smo parkrat skoro trknili z nasproti prihajajočimi pešci. Iz te megle je pričelo rositi in pršeti in skoro nama je bilo žal, da nisva ostala v vabljevem zavetju vrhu Furke. Tudi temnilo se je, kakor da bi naju hotela prehiteti noč, še preden dospeva na cilj svoje poti, v Hospental. Nejasno se spominjam slike, ki sem jo videl pred več leti: V vihri čez Furko. Le konje na sliki so mi še v spominu. Griva in rep jim plapola v vetru, na usločenem trupu je videti, kako se zračni naval vpira z vso silo v konjsko telo, hoteč ga pahnuti v zevajoči prepad. — Takrat pač nisem slutil, da bom kdaj v življenju hodil tisto pot, še manj pa, da doživim na njej slično neurje.

Tri ure hoda sva že imela za sabo. Moj tovariš je pričel oklevati in nekaj klecati. Že sem menil, da peša in da bo treba pod prvo streho, do katere prideva, prositi prenočišča, kar mi razodene, da ga žulijo novi čevlji, razmočeni od neprijetne vlage, ki sva jo gazila že ves čas od Gletscha sem. A ni hotel odnehati, tem manj, ker se je med tem toliko zjasnilo, da se je pred nama odprla Urserenska dolina in se je pojavilo na njenem zapadnem koncu prijazno selo Realp. Na drugem koncu doline pa opaziva cestne serpentine, ki vodijo preko Oberalpa k renskimi izvirkom. Tudi v hidrografskem oziru je ta pokrajina zanimiva, saj tvori Furka razvodje med Sredozemskim in Severnim morjem: onkraj prelaza Rodan, tostran v Urserenski dolini pa dere Rajsja (Reusse), dotok Are in Rena.

Prikorakala sva v Realp. Že se je mračilo in povprašal sem tovariša, ali mar ne želi, da tu prenočiva. Ne, krepko se je držal, in občutke, ki so ga pri vsaki stopinji preletavali, je znal možato pritajevati v veselem razgovoru. Bila sva na ravnem v lepi zeleni dolini in tem zabavnejša se je nama zdela hoja, čim bliže sva bila Hospentalu. Dober kilometer pred vasjo naju dohiti pošta, ki je bila pol ure za nama zapustila Gletsch. Ob polosmih sva že sedela pri večerji v hospentalskem hotelu. Tako sva prehodila progo 28 kilometrov v petih urah; če bi ne bilo bližnjic, bi nama je bilo dovolj za sedem ur. Včeraj zjutraj pa sem se ločil od ljubeznivega tovariša.

Ostavlil sem Hospental. Šele tedaj sem opazil šentgotardsko cesto, ki se prične tik za vasjo dvigati po strmi rebri. Lepa dolina je to v jutranji svežosti in, kakor videti, rodovitna, dasi leži 1500 m nad morjem. Čez pol ure sem bil že v Andermatu. To vam je tipična planinska vas švicarskega značaja, namenjena tujskemu prometu, letovišče prve vrste; ob glavni cesti stoje sami hoteli in restavracije. Vrhutega je v Andermatu glavni artiljerijski tabor. Konec vasi stojita dve veliki vojašnici, nad vasjo pa opaziš utrdbe, ki varujejo pot na Št. Gothard, na drugem koncu pa v skalno sotesko Schöllenen, skozi katero se peni divja Rajsja, utesnjena v globoko granitno grapo. Dolina se zoži v skalno globel, tako da so za cesto morali predreti steno v dolgosti 64 metrov. To je znani Urenski preduh (Urner Loch), tako širok, da se dva voza izlahka izogneta drugemu.

Ko prideš iz preduha, se ti zazdi, kakor bi zašel v nov svet. Med navpičnim skalovjem globoko doli v razdrapani strugi besni Rajsja, kakor bi hotela vse omajati in izpodnesti. Kmalu si na Hudičevem mostu. Globoko pod teboj — most je 30 metrov nad vodo

— bobni Rajsa in buta s tako silo ob skale in stene, da ti prše pene gori čez mostno ograjo. Tla na mostu, prāvijo, so vedno vlažna. Nekaj korakov niže se vidijo razvaline starega mostu, kjer so se leta 1799. septembra meseca vršili hudi boji med Rusi in Francozi. V treh mesecih je bil zmagoviti Suvorov po naročilu carja Pavla pregnal Francoze iz Gornje Italije; vračal se je z 18000 pešci in 5000 kazaki čez Šentgotard v Švico, da bi se ondi združil z avstrijsko armado. A tam v soteski pri Hudičevem mostu so ga iz zasede napadli Francozi. Obupen boj se je moral tu vršiti, zakaj ni rešitve tistemu, ki se mu zastavi pot. Po navpičnih granitnih stenah oboženec ne more plezati, v globeli pod njim pa razgraja razpenjena voda. Kogar poženejo prek cestne obrane v to pečinasto strugo, ne utone v vodi, ubije se, ko ga valovi premetavajo od skale do skale. In tukaj so dali Rusi svojim padlim rojakom izklesati v živo granitno steno pomemben spomenik. Stoletja in stoletja bodo minila in še vedno bo pričal v skalno dolbino vsekani bizantinski križ s pravoslavnim Kristovim monogramom, da so se tu na tuji zemlji junaško borili in padli slovanski borilci. Ruski napis pod križem pa slove: Доблестнымъ сподвижникамъ генералиссимуса фельдмаршала графа Суворова рымникскаго князя италійскаго.

Še eno uro sem hodil nizdolu po zanimivi cesti, venomer sem srečaval pešce in vozove. Če bi ne bil vedel, bi bil lahko slutil, da se bližam veliki prometni progi, šentgotardski železnici. Že začujem brlitzganje lokomotive in drdranje vlaka, pred seboj opazim prostrano postajo Göschenen in zakajeni vhod v predor, ki veže evropski sever s solnčnim jugom.

Sedel sem v brzovlak, v eni uri sem bil na bregu Vierwaldstättskega jezera. — Danes pa se mi obeta bajnolep večer na vrhu Rigija. Že se užigajo zvezde na jasnem svodu nad menoj, tam doli ob jezeru pa se svetlika v nebrojnih lučicah Lucern, veselo utripajoče srce svobodne Švice.

Jelar in njegov sin.

Spisal C. Golar.

(Konec.)

kamri je stala široka postelja, in ne da bi se sezul in slekel, je legel Jelar in v trenotku zadremal. Najprej so mu plavali po glavi vse mogoči spomini in vtiski. Bil je na planini in videl Franceta s koso v vsaki roki, prikazala se mu je Rozalka s kastorcem na glavi, nato je bil na svatovščini, kjer je plesala Polona v širokem zelenem krilu in z belim vencem na glavi, ali v hipu, ko se je hotel zavrteti ž njo, ga je nekdo zunaj poklical. Bil je sveti Andrej iz znamenja, in ž njim se je začel pogovarjati o onih svečnikih, ki so jih prinesli iz cerkve. „Le pojdi plesat“, je govoril svetnik, „na zadnjo uro me boš pa na pomoč klical!“ — „Kaj, jaz? Nikoli!“ se je začel pripraviti Jelar, zakaj pred njim je stal Tjade, in nazadnje sta si skočila v lase.

Vse se mu je zmešalo in razblinilo v nič, pred njim se je valila črna megla, in v tem je Jelar trdno zaspal. Vso noč se mu ni nič sanjalo, le proti jutru je zagledal Franceta. Šla sta na šentjakovski semenj v Loko, da mu kupi kastorec. Stal je pred klobučarjevim šatorom in gledal klobuke, a ko je hotel izbrati najlepšega, ni mogel nikakor potegniti roke iz žepa. Vlekel je in vlekel, se upiral in trudil, a roka mu je bila kot mrtva, in slednjič se je France izgubil v gneči.

„France! France!“

In potem je spet ležal doma v postelji, in na njegov klic je stopil sin k njemu ter ga vprašal: „Kje je pa moj kastorec?“

„Ali ne veš? Rozalki sem ga dal, ko si ti odšel.“

„Zakaj pa Rozalki? Ali nisem jaz pokosil planine?“

Jelar se je zbudil in odprl oči. Nekaj časa mu je bila glava še motna in težka, da ni vedel, ali je sanjal, ali je bil zares France pri njem, a polagoma se je vsega domislil. Bilo je že jutro, siva svetloba je prihajala skozi okna, in zunaj pred hlevom je zdehal hlapec Andrej. Šel je v hišo, kjer je ležal France. Peč je bila zakurjena, in zato je bilo še bolj zaduhlo in soparno, sveči sta bili ugasnjeni in samo zakajena smrdljivka je rdeče gorela na stolu.

Pri mrliču ni bilo drugega razen Tuljaške, hropeče na klopi. Ko je začula korake, se je takoj zdramila in zlezla pokonci. Sesedla se je za mizo v dve gubi in mežikala s sivimi očmi nevoljno proti Jelarju. Stopil je k njej, a baba je povescila oči in zamrmrala nekaj v brado.

„Zdaj greš lahko v bajto, če si se naležala, kozi je dolgčas po tebi.“

Jezno ga je pogledala in premikala čeljusti. Pobrerala se je in šla skozi duri.

Jelar se je obrnil k odru.

„Sedaj sva pa sama, France, ali si res hud name? Ti ne veš, kakšno žalost si mi napravil!“ Z rokama si je zakril oči in zopet se mu je začelo tresti vse telo in obupno ihtenje je pretreslo zrak. S smrtjo v srcu je govoril oče s sinom in mu nato dolgo nepretrgoma gledal v obraz. Stekлено oko je bilo odprto in peklo očeta v dušo.

„Kaj mi tako ostro očitaš, France, ali sem jaz kriv tvoje smrti? Povej!“

Ni bilo odgovora, le mrzli pogled je sijal kot prej.

„Vidiš, pravijo, da sem te jaz umoril. Reci, da ni res, France, zapri oko v znamenje, da si mi odpustil!“

Oko je ostalo ledeno, sin je nepremično strmел v očeta.

„France, glej, kako sem nesrečen, imej vsaj ti z menoj usmi-ljenje! Po smrti mi prizanesi!“

In tisto sekundo se je Jelarju zazdelo, da se je še bolj razklenilo mrtvo oko, da so skočile iz njega ledene strele in nijemu naravnost v srce.

„Ubil sem ga, in ne more mi odpustiti!“ Zakril si je oči in odhitel iz izbe.

„Kaj se je zgodilo? Kaj pa je? Plašno je priletela Metka v hišo in videla, da je sama. Bilo jo je strah in obstala je za hip neodločno pri vratih, a takoj jih je urno odprla in planila nazaj v vežo.

„Andrej, Andrej, pridi sem, mene je strah! Pokliči ljudi, pojdi po Tuljaško, po Tjadeta pojdi! Kaj je z očetom?“

Takrat je stopila na prag postarna ženska, z mehкими gubami po licih, s črno ruto na glavi in z dežnikom v roki.

„Mati, vendar ste prišli! Vi ne veste, kako hudo je pri nas!“ se je zajokalo dekle in jo objelo okrog vratu. „Pa tako dolgo vas ni, kdaj smo že poslali po vas!“

„Tako je res umrl? Ti ubogi France!“ Ženska si je začela brisati s prsti solze in tenko ihteti. Bila je Osojница, Jelarjeva sestra, omožena na kmetiji visoko gori v hribih.

„Nič več ne ostanem pri stricu. Vi ne veste, kakšen je! Tako je čuden, ves drugačen, in časih govori čisto zmešano. Mati, jaz pojdem z vami, nazaj domov!“

„Sedaj vendar ne moreš nikamor! Ali ga čemo samega pustiti!“ ji je prigovarjala in šla ž njo v hišo.

„France, kam si pa šel?“ Zajokala je, pokleknila ob strani odra in se vrgla z obrazom na molčečega mladeniča.

Čez dan je bilo vedno vse polno ljudi, ki so hodili kropit mladega mrliča. Okoli peči so sedeli trije berači. Bili so na kosilu in so potem molili z zategnjenimi glasovi žalostni del rožnega venca in deset češčenihsimarij za duše v vicah. Vzdihovali so, vsak čas gledali na duri in čakali, da jim kdo prinese vbogajme za molitev. V nasprotnem kotu so se zbirali otroci in se začeli suvati med seboj, ko jim je postalo dolgčas. Za mizo je zopet sedela Tuljaška in se dobro počutila, zakaj že dolgo ni imela tako lepega mrliča.

Dan je tekel počasi in enakomerno, notri je bil neprijeten duh, in dekla je zažigala brinje, da pokadi hišo. Jelarja ni bilo opoldne domov, le proti večeru že so ga opazili zunaj pri oknu. Strmel je izgubljen, zmešanih oči, v izbo, ko pa je zagledal ljudi, se je skrtil za zidom. Zvonilo je Marijo. Tuljaška je utrnila smrdljivko in prižgala sveči, popravila je prt in prilila blagoslovljene vode v leseni krožnik.

Začeli so prihajati večerni gostovalci, prišla so dekleta in prinesla s seboj bršljana, pušpana in rož, da spleto venec umrlemu prijatelju. Prihajali so Francetovi tovariši, vaški mladeniči, da skupaj ž njim povasujejo zadnjo noč. Kmalu se je izba popolnoma napolnila, vse klopi so bile zasedene in celo na peči so sedeli mlajši obiskovalci. Ko so odmolili kot po navadi vse tri dele rožnega venca, so si začeli praviti najprej o rajnem, kako je bil rad vesel, kako je bil prijazen, in mladeniči so pravili, kako so ž njim fantovali.

„Tako je znal lepo zavriskati kot nobeden! Samo glas mu je bil bolj slab.“

„Hitro je moral umreti! Saj še teden dni ni ležal?“ je vprašala Jelarjeva sestra.

„Kje! Samo tri dni!“ je odgovorila Metka.

„S planine so ga prinesli, in ves čas se je zavedel samo enkrat.“

„Ali kosil je, da je šla kosa kot blisk!“ ga je pohvalil sosed.

„Sam je bil na senožeti, bilo je že poldne in solnce je kar žgalo. Ti si ga videl, Andrej?“

Pokimal je z glavo.

„Če bi bili vsi trije kosili, pa bi ne bilo nič. Tako je pa hotel sam vse zmagati.“

Hlapec se je obrnil v steno, si začel skrivaj tretji oči in zelo glasno sopsti.

„Tule na klopi smo mu postlali,“ je pravila Metka. „In kakor smo ga položili, tako je ostal. Zjutraj, v sredo, se je šele osvestil. Okno je bilo odprto, zunaj je pa cvetla lipa, in prav v hišo k njemu je pridišalo.“

„Metka“, me je poklical, „vzdigni me malo in podloži z blazino. In potem je gledal skozi okno dolgo, dolgo; ves čas je gledal na lipo in globoko je dihal. Ko sem prišla spet k njemu, se ni več zavedal, le solze so mu tekle iz oči —“

Dekleta so si brisala oči in Rozalka je žalostno zaihtela.

Nato so si pravili dogodbe o spominih in strahovih, stara predica je povedala tisto o torklji, ki je prišla na kvatarno noč prest na njen kolovrat in ji strgala vso prejo. Stara Meskulja je razkladala s skrivnostnim glasom tisto o bogatem mlinarju, ki je imel dve meri in je ljudem, ki so mu vozili v mlin, vsakipot vzel preveč moke.

„Vidite, potlej je pa umrl, čakajte, spomladi je bilo. In ko so ga že pokopali, je pa enkrat mlinarica ravno kruh pekla. Kar se pripelje rajni mlinar v koleslju na dvorišče. Pride k njej in gre trikrat naokoli po vsej hiši. Vse je pregledal, po shrambah, po kaščah, po kletih. To sem pozabila še povedati, da je bilo pri belem dnevu, ravno enajsto uro. Trikrat gre po vsej hiši, pa nič ne reče in nato skoči nazaj v koleselj in se spet odpelje. Črni konji so ga pa vozili. In to so bili same hudobe.“

Možje so kadili in se glasno odkašljevali, vstajali so zaporedoma in hodili k mizi, kjer je stala velika, zelena steklenica, in vsak si je natočil kozarec žganja.

Dekleta so med tem pletla venec, in ko je pošla govorica, so začele peti, najprej o vicah in zadnji sodbi, a nato so prišle tudi bolj posvetne na vrsto: „Rasti, rasti, rožmarin, ti, deviški lep spomin!“ Rozalka je pela naprej, a nocoj je trepetal njen glas silno otožno in se topil v solzah. Ko je pripela do kitice:

„Kadar jaz umrla bom,
krancelj lep imela bom,
z rožmarina blazega,
z nageljčka rdečega“

jo je premagal jok in morala je nehati. Začele so drugo pesem:

„Pojte, pojte, drobne ptice,
preženite se meglice,
da bo sijalo solnčece
na moje revno srčece.“

A med petjem so se začuli zunaj votli udarci. Vsa hiša je planila pokonci in se zgnetla okoli oken. Zagledali so v mesečini Jelarja s sekiro v roki: Stal je visoko zravnano pri lipi, silno je zamahoval ter sekal deblo. Pri vsakem udarcu je temno zajeknil, kot bi ga gnala neznana moč, da mora nocoj podreti drevo. Tjade je bil prvi pri njem.

„Kaj pa vendar delaš? Zakaj sekaš lipo?“ Hotel ga je prijeti za roko, a v tem je Jelar vnovič zamahnil, da je oni prestrašen odskočil, in med tem so mu drugi kmetje vzeli sekiro iz rok.

„Pustite me! France je umrl, in lipa mora umreti!“

Prijeli so ga in peljali v hišo.

„Pustite me! Zdaj ne more rasti, ko je smrt na Jelarjevini. Jutri pa bo France vstal, in lipa bo vstala in zopet zacvetla. In šli bomo v svate in plesali bomo!“

Gostovalci so ostali pri Francetu vso noč, in bilo jim je tesno. Govorili so molče z mrličem. —

* * *

Drugo jutro takoj po solnčnem vzhodu so se začeli zbirati na Jelarjevini pogrebci. Bilo jih je zelo mnogo, iz bližnjih in daljnih vasi, vsi sorodniki in hišni znanci, ki jim je šla do srca nagla smrt mladeničeva. V hiši je bilo zadnje slovo. Jelar je bil že pokonci, ko se je komaj začelo daniti, in čudo, danes je bil čisto pameten. Nič ni govoril, sedel je kraj odra in ostal tih, dokler niso prinesli krste in položili Franceta vanjo. Takrat se je začel ozirati okoli sebe in mrmral je tiho sam zase. Ko so začeli zabijati pokrov in so zabobneli prvi udarci kladiva, je šinil nenadoma pokonci in se zgrabil za senci.

„U-u, to je muzika!“

Takoj se je zopet pomiril. Ko je v cerkvi zazvonilo, so vzdignili mladeniči, s šopki na prsih, krsto in pogreb se je začel pomikati od hiše. Pred odhodom je stopila k Jelarju Osojnica in mu pravila, naj ostane doma in pospravi po hiši. Odgovoril ji ni nič, samo kimal je z glavo.

Dan je bil lep, nebo posejano z belimi, tenkimi oblački, ki so se svetili kot sneg. Šolnce je še pilo jutranjo roso in vročine ni bilo. Pogrebci so se vili po cesti, bila je dolga vrsta črnih romarjev, in zvonovi so peli.

Jama še ni bila zasuta, a že se je Osojnici in Metki mudilo s pokopališča. Nekaj ju je vleklo domov, kot bi jima skriven glas šepetal, naj se hitro vrneta. Šli sta nemudoma in bili malo po osmi uri že na Jelarjevini. Stopili sta v hišo, in tu se jima je odprl ta-le prizor:

Jelar je ležal na mrtvaškem odru, s prtom zagrnjen do vratu, in križ je držal med prsti. Glava mu je slonela na visokem vzglavju. Ženski sta strmeli, strop se je zamajal nad njima, zagugala se je vsa hiša, tako sta se prestrašili.

„Zakaj pa ležiš tam?“

Vzdignil je glavo in zablodil z očmi naokrog.

„Jaz sem umrl. France je bil tukaj in me poklical. Pokropite me in krsto mi pomerite, da ne bo prekratka.“

Kmet Jelar je znorel.

V noči.

Vstane v noči moje hrepenenje
kakor plamen silen do nebá,
ko nikjer, nikjer miru ni
sred samotnega srca.

Zagori v samotni, pozni uri
in kipi v neskončnost plamen vroč —
zagori in izgori se
v srcu in iz srca v noč.

Nihče zanj ne ve . . . Le moja misel
na mladost, ki se o polnoči
k meni kakor senca vrača,
gleda plaho mi v oči . . .

Štefan Poljanec.

V Babilonu svobode.

Piše Vladimir Levstik.

(Konec.)

ot krajine imajo Cézannove slike v sebi nekaj tistega, kar spredaj omenjene Manetove kot portreti. Barvne predmete podaje le kot mase, brez detalja. Impresija je v svojem izrazu pri njem še enostavnejša; da tem bolj podpre silo neposrednega učinka, se ne izogiblje niti debelih kontur, med katerimi sije barva zato tem svetleje.

Cézanne je med impresionisti najdoslednejši, ker se je najpopolneje razosebil; niti te neobjektivnosti si ni dovolil, da bi odkazal nadmerno predpravico barvi. Če ima njegova umetnost kaj svojega, potem je to, da je bil do slednje pike čopiča brutalno, krasno resničen.

Mimogrede se spominjam interviewa, ki ga je priobčila „Revue des Revues“ letošnjo zimo o znanem romanopiscu Octavu Mirbeauu. Tam se kaže ta odlični književnik navdušenega občudovalca Cézannovega; njegovih del ima bogato zbirko. Zanimivo je torej, kar pravi o umetnosti, tem bolj, čim nas njegovo razmerje do novodobnih slikarjev pooblašča, smatrati njegove izjave naravnost za karakteristiko njih načel. Naj navedem to in ono! Kaj pravi na primer o barvi?

„Barva je neposredna resnica!“

O teorijah in pravilih uči:

„Po mojem mnenju je le eno pravilo; glasi se: ne sprejmi nobenega pravila!“

O lepoti in umetnosti se izraža:

„Človeški genij se razodeva dandanašnji pred vsem v iznajdbah inženirjev. Ujemanje slapov, turbine in tvornice! Kaj je umetnost proti vsemu temu? Lepa tvornica za kalcijev karbonat, to je lepota. Umetnost, umetnost — to nahajate še v gnusnih starinskih mestih, ob gobavih spomenikih. Umetnost je slikovitost, ki se je drži prah prešlih dob. Pobožna skorja je, ki pokriva starodavne kraje . . . Pometite mi vse to; naj živi praktična, zdrava, lesketajoča se udobnost!“

Takšne besede niso nezanimive, dasi jim živ človek ne more pritrditi, ako ni izgubil pojma lepote. Dobro, da Octave Mirbeau sam priporoča, naj ne sprejmemo nobenega pravila, zakaj po njegovem bi se morali Francozi analogno kmalu obrniti od svojih današnjih nazorov o ženski lepoti k debelim alzaškim kmeticam in oglatim Bretonkam, češ: „Lepa tvornica, to je nekaj, vse drugo ni nič: tudi grda ženska lahko rodi otroke, pije in je! Pometite mi vse lepe boke in vsa vitka meča, da o prsih, rokah in obrazu niti ne izpregovorimo! Naj živi praktična, zdrava, lesketajoča se udobnost!“ Ni sicer verjetno, da bi Mirbeau dolgo preživel svojo dobo. Ako jo pa preživi, bo gotovo dočakal druge, ki se mu bo smejala, kakor se prijazno nasmehneš kmetiču, ko vzklikne: „Vrag naj me vzame, če ste že videli lepšo svinjo, nego je moja!“

O razmerju med umetnikom in motívom pa pravi Mirbeau:

„Edina skrb umetnikova mora biti, da neprestano motri življenje okrog sebe, da ga naslika dosledno takšno, kakršno se mu prikazuje. Naj dela grbce grbaste, šepce šepaste in krofice s krofom! Pred vsem, pred vsem drugim pa naj se izogiblje ideala. Naj bo resničen, resničen, resničen!“

„Pomnite pa, da, ako je v resnici nadarjen, nikakor ne bo podeden fotografskemu pristroju. Zakaj po lastni sili svojega temperamenta bo naglašal v naravi oblike in barve, ki bodo najbolje izražale njeno bistvo. Z odkritosrčnim podajanjem narave bo posredoval nje umevanje po svojem načinu — in v tem je vsa umetnost. Ah, kdo nas bo rešil vseh šol in receptov, da nas postavi pred življenje nazaj!“

Kakor vidimo, je mnogo dobrega v teh besedah in v umetniških težnjah, v katerih imenu so takorekoč govorjene; zlasti to, da so naperjene proti sladkastemu idealu, da zahtevajo v umetnosti življenja, kakršno je v resnici, in da postavljajo v področje lepote tudi ves moderni živelj, z vsem, kar je prinesel človeštvu. Tisoč in tisoč let je že staro spoznanje lepote geometričnega ornamenta; danes pa naj bi še kdo dvomil, če je poleg krevljastega orala sposoben za umetniški motiv na primer kak elektromotor, dasi je istako in z ozirom na bodočnost lahko da še bolj pomemben nego plug in dasi v svojih linijah in oblikah nima manj neposrednih estetičnih količin od človeškega obraza.

Seveda estetika ne more biti preveč postrežljiva in ne more na podlagi tega, da dopušča vsakemu predmetu možnost lepote v gotovih okoliščinah in pod gotovimi pogoji, obenem priznati, da je

vsak predmet eo ipso lep. Kajti, da zadoščajo umetnosti fautes de mieux grdi motivi, bi bilo težko dokazati. To torej, da so hoteli nekateri novodobni umetniki z impresionisti na čelu podvreči umetnost nevarni operaciji in ji vzeti opredeljeno lepoto, ki so nam jo do tistega dne individualno tolmačili mojstri slavnih davnih dob v delih, ki jih še priznavamo za umotvore, — pa jo nadomestiti z lepoto à la gnojišče v poljubu jutranje zarje, je bila zmota; sedanja generacija se sicer že obrača od nje, a tudi starejšine bi si jo bili lahko prihranili. Kako čudno: dela Fidiije, Praksitela, Michelangela, Murilla in drugih so umotvori, ali pa niso. Če so, jim nova estetika naravnost nasprotuje in je torej nezmožna oploditi umotvor od svoje strani; če niso, ima prav. In res, naši dobi je moralo biti dano, da je vzela tako smešno vprašanje na pretres in bi bila kmalu dovolila par nadutim enodnevnikom, da v svojem napuhu zapeljejo človeštvo v dvojbo z nepreračunljivimi zaključki.

Devetnajsto stoletje je bilo pač stoletje znanosti in tehnike, stoletje materialnega napredka. Misel, dvigajoča se nad eksaktne vede, in čuvstvo sta pridobila malo. Kadar se pa povzpne tudi onadva k razvoju, bosta našla dragocena sredstva v tem, kar jima je zapustila naša neestetična polpreteklost. S tega stališča je dobro, da je impresionizem požrl in bo še požrl nekaj talentov, ki jih je nemara škoda. Pripomogel je zato in še neprestano pomaga k spočetju in negovanju bodoče umetnosti, ki sicer še ni prišla popolnoma med nas, zato pa tem več obeta iz daljave.

Tudi v francoskem slikarstvu je sledil za impresionizmom lep napredek, deloma idejnega, deloma tehničnega značaja; škoda le, da ravno zadnja leta čimdalje občutneje preté z nazadovanjem in propadom. Bati se je, da ne bi bila Francija čez kakšen čas primorana, odstopiti svojo umetniško hegemonijo tujcu, dvakrat bati zato, ker bi lahko slučaj in zapeljano javno mnenje dopustila, da se je polasti barbar, ki se morda še umival ni, ko je bila Galija že kulturna. Vzroki niso daleč: pred vsem škoduje kakor gmotnemu, tako tudi umstvenemu razvoju Francije njena osredotočenost v Parizu. Vse stremi in želi v Pariz; „postati Parižan in umreti“ je geslo Francoza na deželi. Poleg tega ima tudi nespametna uprava navado, da zaslužne uradnike in učenjake v plačilo premešča iz provincije v glavno mesto, hoteč napraviti iz Pariza nekak sedež duševnega plemstva, dočim ne pomisli, da obenem jemlje pokrajinam mozeg iz kosti in povzroča njih duševni propad. Kakor drugih je tudi umetnikov vse preveč nakopičenih v Parizu; ne le, da je tu ž njimi njih umetnost

bolj podvržena demonu mode nego kjerkoli drugje; velikansko mesto, kakršno je Pariz, je tudi prepovršen, premalo umirjen in v svojih neštetih ničevostih črednega veselja prenevaren miliceu za stremečega umetnika.

In, kar se ne bi smelo zgoditi, francoski umetniki so začeli posredno sami priznavati to resnico s tem, da otežujejo tujim sprejem njih del v Salone. Baje zato, ker preveč silijo v Pariz in delajo domačinom prehudo konkurenco . . . To je pa priznanje: ako bi se mogla domača umetnost držati na višku, ji ne bi bilo treba tekmovati s tujó.

Res je tudi, da javno gojenje in podpiranje umetnosti od strani ljudstva ne hodi tistih cest, ki so prave. Umetniški minister Dujardin-Beaumez je nedavno izjavil nekemu žurnalistu, da bi rad poskrbel za okrašenje Panthéona tudi na zunaj s skulpturami, kakor je okrašen znotraj z velikimi stenskimi slikami. Ideja je lepa, samo če je ne izvrše tako, kakor se je zgodilo, da je delal notranjo dekoracijo poslopja kup različnih slikarjev, med katerimi je Puvis de Chavannes res velik, vsi drugi pa so pigmeji. Teatralika kakšnega Laurensa je gotovo prej za panoramo ali za kmetsko cerkev nego za kraj, kjer počivajo tisti izvoljenci, ki bi jih človeštvo po njih smrti molilo, ako bi sploh še potrebovalo bogov. Monumentalna v Panthéonu je zgradba, monumentalne so slike Puvisa, monumentalen je napis nad vhodom: „Aux hommes illustres la patrie reconnaissante“. (Slavnim možem hvaležna domovina.) Vse drugo se sicer ujema z monumentalnostjo, namreč kot banalnost; a to je puhla rima in zasluga slučaja. Je pač znano dejstvo, da oficijalna umetnost nikjer ne nosi prida sadov! To utegnemo kmalu izkusiti tudi v Ljubljani...

Izmed ostalih slikarjev v dvorani luksemburškega muzeja, ki si jo je bralec blagovolil ogledati z mano, bi bil edini Raffaelli nekoliko zanimiv. Tudi on je v gotovem zmislu impresionist, manj seveda po barvi kakor po risbi, ki navadno zelo fino izraža pogled, kakršnega nudijo stvari na daljavo ali v kratkem trenutku. Vse njegove oljnate slike imajo nekako nekaj pastelnega na sebi; Raffaelli je namreč izboren pastelist, ki je od nekdanj prenašal svojo omiljeno tehniko tudi na oljno in ni miroval, dokler ni izumil posebnih barv za to. Dočim so navadne pastelne barve v bistvu barvni prah, zvezan z raztopino arabskega gumija, so pripravljene Raffaellijeve z oljem, samo v tako trdi obliki, da imajo podobo paličic in rišejo kakor pasteli. Značilne za Raffaellija so tudi njegove rjave sence, glavni efekt, na katerega se opira celotna ubranost slike „Les vie ux

convalescents“ — stari rekonvalescentje. Enako pusta in vsakdanja je „Les invités attendant la noce“, predstavljajoča dedca in debeluhasto žensko, ki sta povabljeni k poroki in čakata pred vrati županskega urada. Edina slika tega umetnika, ki mi je ugajala v luksemburškem muzeju, je „Notre Dame de Paris“, pogled na slavno starodavno cerkev s Seino ob strani in z bouquinisti po nabrežju; poulično življenje je zajeto z veliko točnostjo opazovanja.

Drugi slikarji, ki imajo v družbi teh prvakov po eno ali dve sliki, so premalo znameniti, da bi mogli zanimati, zlasti na tem prostoru, kjer mi je nemogoče oživiti besede s podobo.

Tuintam me peče vest, da sem storil pred pričetkom prvega med temi opisi sklep, pustiti v nemar vso skulpturo, v kolikor se je nahaja razsejane po parkih in vrtovih. Bog pomagaj, — če človek prav pomisli, je v Parizu res preveč spomenikov. Na vsakem vogalu eden in pogostoma takim možem, ki jih niti v leksiku ne najdeš. Koliko pisateljev in pesnikov je dobilo spomenike, pa jih danes večina mimogredočih ne spozna, in izvečine slabe spomenike! Naj bi bili za tiste tisočake raje napojili njih večno žejne kolege na sedmini, ki bi prav lahko postala kdaj v kakšnih verzih nesmrtna! Kdor pa ne bere verzov, si tudi pred takimi spomeniki ne ve česa reči! Ne recite mi, da se goji čut lepote s temi nelepimi postavami v ostudni moderni obleki! Stari Grki so vedeli, kaj počenjajo: grdi Sokrat je dobil samo doprsnico, dočim so gojili čut lepote z Apolom, z rokoborci, diskoboli in Venerami, v katerih eni je ovekovečila roka kiparjeva obožavano krasoto nasladnice Phryne.

Tako torej niti sedaj ne dodajem opisa brezbrojnih proizvodov kiparstva, krasečih trate luksemburškega vrta, niti ne bom podajal opisov drugod, ako slučaj nanese, da še kdaj napišem kaj o tujini. Sicer pa mislim, da bi moral imeti sila nenormalno naravo, kdor bi stopil ob žarkih cvetočega maja na to ljubko izprehajališče in ne bi vedel stóriti drugega nego razgrniti Baedekerjeve načrte in zemljevide ter hitati od kipa do kipa, da ekspresno in rekomandirano pogoltne vse znamenitosti v preteku kratkega popoldneva. Jaz bi bogme raje opisal otroška igrišča, kjer se zabava maloštevilna, a tem bolj negovana mladina novodobne Sodome, in drugo za drugo vse senčne steze in drevorede in lučko za lučko vse solnčne luči, ki padajo izmed nežnih vej na pisano množico izprehajalk in izprehajalcev. Vse mora videti, kdor hoče reči, da vse pozna. Človek v celoti in v podrobnostih življenja in kulture je zlasti takrat prvi predmet razumnega opazovanja, kadar ga gledamo v tujini, na tirih

neznane nam pasme človeštva in tujih nam tradicij. Zato ne morem trpeti tistih Angležev, Nemcev in Amerikancev, ki hodijo po svetu z vodniki in programi, podarijo vsakemu kraju že mesece naprej določeno število svojih dragocenih uric in se vrnejo, kakršni so prišli, pa najsi so nabrali še toliko umetniških vtiskov. Res je tako spoznavanje tujine udobnejše od marsikaterih drugih načinov; ne vem pa, če je tako bogato in tako bogateče kakor program veselega potnika, ki ne vpraša, kje začne, ne, kje neha, niti ne misli z domotožjem nazaj. Njemu je tujina kakor domovina; in če mu uide kaj znamenitosti, mu uide tudi obilica zmot.

Morda sva se z bralcem soglasno naveličala mrtvih besed. Hamleta ne bom citiral. Poslavljam se z odličnim spoštovanjem in zahvaljujem tiste, ki so mi sledili, za njih zanimanje. — Za nevoljo? Tem bolj!

Iz cikla „Spomini“.

Na polje zgrinjal mrak je pajčolane,
ko vstavil truden sem se pri vodnjaku,
in nad menoj šumele so platane.

Bil temnemu podoben sem oblaku,
ki je prišel do sive, tuje gore
in osamljen rosi solzé po mraku.

Na daljne mislil sem domače bore,
ki pesmi si šume čez žitno polje
vso noč, vso dolgo noč do zlate zore.

In v vzduhu čul peroti sem sokolje,
dvojica je letala v sinje skale —
Jaz bil sem sam, poln žalne, tožne volje.

V očeh solzé so mi zatrepetale,
obraz sem trudni si zakril z rokami
in bogvekam so misli mi zbežale . . .

Začutil roko mehko sem na rami:
„Kdo si, ti tujec, in kam pot te vede?“
Bil glas kot zvon iz dalj je za gorami.

Cvetoča žena tiho te besede
je govorila; bila je blesteča
kot lilja, mehka kakor vonj resede.

„Rodila me je dalja hrepeneča
in v dušo mi vsadila melodijo
o raju, kjer prebiva tiha sreča.

In le o njem mi strune vse brnijo
in iščem ga in iščem križem sveta,
a glej, moči mi moje že slabijo.

In kakor list, ki se utrga s cveta
in veter ga zanese med valove,
usoda moja večno je prokleta.“

Platane so pripognile vrhove
pod rahlim dihom nočnega šumenja.
In čul drhteče sem besede nove:

„Ti tožiš o bolesti hrepenenja?
Kod iščeš raj in sen mladosti svoje?
Kje plod požanješ svojega življenja?

Škrjanček v jutro solnčnojasno poje
in slavec toži svoje boli noči
in noč in dan drobita speve svoje.

Brez hrepenenja gad je v pušči žgoči,
a človek bódi hrast visok v planjavi,
ki do neba kipi v titanski moči!“

Bila kot zvezda v nebni je višavi,
bil sem kot zvon topeč se za gorami:
„Jaz sam sem, brez človeka, tuj v daljavi!“

Tedaj mi nudila je vrč z rokami
kot marmor belimi in je vzdrtela,
kot roža pod dežja vzdrti solzami.

In vedel sem, da je kot lilja bela,
da je kot roža v solnčnočistem cvetu,
in v tihem, divnem snu sva se objela —
in nisem bil več sam in tuj na svetu.

Vojeslav Molè.

N e l a.

Spisal Vojeslav Molè.

oja sestra je bila.

Velike modre oči je imela, fin, droben nos, ustnice tanke, lahko zaokrožene, kakršne je videti pri ljudeh, ki so polni sladkega, tajnega hrepenenja; bile so polne krvi, vse rdeče kakor narezano granatno jabolko. Njeni lasje so bili plavi kakor lan, da so se zdeli v solnčnem blesku vsi zlati, bili so gosti in so ji obdajali obraz, kakor obdaja žitno klasje velik cvetoč mak.

Bila je visoka, stasita; grudi so ji bile polne in roke majhne in bele, sanjavo bele, kakor da so ustvarjene za to, da trgajo v poletnih večerih po vrtovih same rože in jih stavijo v vitke, snežnobele vaze.

Ob večerih, ko je posedala sama pri klavirju in je prihajal skozi odprto okno svež zrak in so blestele velike, svetle zvezde, takrat se je vdajala svojim sanjam in živela samo njim in v njih.

Ali ste jo poznali? Da, gotovo. Ko je šla po mestnih ulicah vsa tiha, a polna mladosti in življenja, ali ste videli, kako so se ljudje ustavljali in ji sledili z občudujočimi pogledi? A približal se ji ni nihče. Vedeli so, da so zanjo prenizki, da ne doseže nihče njenih sanj, vedeli so, da so zanjo preveč prazni.

In tako je živela sama s svojim hrepenenjem. Tako cveto v sivih, gorskih skalah čudokrasne planinske rože same, brez drugov, srkajo vase ves kras solnca in neba, vse barve, vse zvoke, vso toploto, cveto — in venejo.

Tudi Nela je zvenila. Lani jo je napadla bolezen in potem je hirala in hirala in to pomlad je umrla.

Jutro je bilo jasno, solnčno, polno opojnega pomladanskega vonja. Okno je bilo odprto in skozi se je videlo na ves oni sneg, ki pokriva spomladi sadno drevje in lahko rdi pod solnčnimi poljubi. Španski bezeg je dehtel pod oknom in kraj njega so se vzpenjale velike rdeče rože po zidu do podboja.

Nela je ležala v svoji postelji in strmela ven v razkošno vesno. Onemoglo so ležale njene lepe roke na odeji in ravno tako onemogel

in truden je bil nasmeh, ki se ji je zibal na nenaravno rdečih ustnih. Lasje so ji bili razpleteni in so se ulivali kakor zlato snopje po belih rjuhah.

Prinesel sem ji bil navsezgodaj šopek velikih krvavordečih rož, ki jih je tako zelo ljubila, in jih postavil v kristalno čašo na njeno omarico kraj postelje. Sedaj se je ozrla nanje in se iznova nasmehnila.

„Rože, rože,“ je začela s šibkim glasom, „ah, kako jih ljubim! Tako tihe so, kakor sem bila jaz v svojem življenju. Vzcveto, se razvijajo, se vzpenjajo kvišku in potem onemorejo. Samo onega hrepenenja nimajo, ki sem ga imela jaz, onih sanj, v katerih sem živela in ki so mi bile ves svet. Preveč sem se oddalila od ljudi, bila sem Odisej, ki je pozabil Itake. In tak Odisej ostane vedno na morju, ki je brez mej in nima bregov.

Kaj vse so bili moji cilji! Sanjala sem o velikem solnčnem dnevu, ki pride nekdanj. Lepo jasno jutro bo v vročem poletju, žito se bo zibalo v rahlem vetru, mak bo žarel, nekje v lesu bo pel cel zbor ptičev — in takrat pride pome lep mož in me povede s sabo k morju. V belo ladjo se vkrcava in odploveva daleč na smejoče se morje; on bo stal pri krmilu in varno vodil ladjo. In ko pride večer, priploveva v tih pristan, zvezde bodo žarele na nebu in on mi bo govoril in govoril. Vso mojo dušo bo umel, vse moje hrepenenje in ves svet, ki sem si ga sesanjala, mi uresniči. Mož bo, junak brez strahu in bojazni . . .

Veš, kaj sem sanjala, ko sem posedala ob večerih pri klavirju in zrla ven na širono polje, polno vzduha in vonja po zemlji? O dnevih, ko postanem mati. Lepe otroške oči bodo zrle vame in jaz jim bom pravila o kraljih iz davnih pravljič, o junakih, ki so šli v brezmejni svet po srečo, o časih, ko ni bilo na zemlji laži in krivice. Vso svojo dušo vlijem v dušo svojega otroka, v njem bom živela dalje in hrepenela brez mej še po svoji smrti. V moč krasote in lepote mora verjeti moj otrok, v silo resnice in poguma . . .

Veš, kaj sem sanjala, ko sem hodila ob solnčnih jutrih po stezah med šumečim žitom in trgala cvetoči mak? O življenju, ki je tako lepo, polno barv in solnca! Kako sem gledala vse to zelenje, brstenje in zorenje! Kaj sem vse čutila pri potokovem šumu, kaj mi je govorilo cvetje, kaj mi je bilo vedro, jasno nebo in sinje, brezmejno morje! Kako mi je vse to polnilo in dvigalo dušo! Bila sem sama šumeče žitno polje, modro, brezoblačno nebo, polno

bleska in barv; bila sem sama ravan, posejana s cvetjem daljnih krajev mojega hrepenenja . . .

Veš, kaj se je budilo v moji duši, ko sem postala včasih v družbi tiha in otožna? Ljubav, ki je ostala prikrita in ni vedel nihče zanje, ker je nisem izdala nikomur. Še sedaj ljubim moža ponosnega in samozavestnega, ki pa ne ve za mojo ljubav. Svojo sveto skrivnost nesem s sabo v grob.

Kakor plapolajoč plamen je bilo moje življenje, a sedaj že ugasuje. In da ugasne še prej, ga pogasijo moje solze . . .“ —

Poljubil sem jo na potno čelo in jo tolažil. A s komaj slišnim glasom je odvrnila:

„Ne, ne, saj vem, kako je z mano!“

Odhitel sem na prosto.

Zunaj je bilo pomladno solnčno jutro, nebo se je smejalo, drevje se je smejalo, žito se je že venčalo s klasjem.

Naslonil sem se na staro belo brezo in sem zaihtel.

Potem je prišel večer, ves tih in zlat. Z rdečo lučjo je barvalo solnce daljne griče in stene po sobi. Neline roke so bile takrat še belejše. V okvirju svojih las je bila sedaj res kot mak, ki je povenil sredi med bujnim, zlatim žitom v solnčnem poletju.

In ravno, ko ji je privrel zadnji vzdih iz grudi in so se ji zaprle za večno lepe, sanjave oči, je zapel nekdo zunaj na polju veselo, da je zazvenelo vseokrog in se je trepetaje porazgubil odmev v vzduhu.

Nauk.

Zvezd ne trgaj in bogov ne prosi!
 Kar dosežeš v ravnem polju, kosi,
 a ne dvigaj želje do višin,
 in ne vabi žarkov v mrak globin,
 in ne kliči vesne v zimski sneg,
 ne na skale mirnih sinjih rek:
 tiger bodi ali uzdo nosi,
 a na raj ne trkaj, vanj ne prosi!

Vladimir Levstik.

Književne novice

„Jadranski biseri“ je naslov novi zbirki balad in romanc Aškerčevih, ki izide v kratkem v založništvu L. Schwentnerja v Ljubljani.

Knjige „Matice Slovenske“. Za leto 1907. prejmejo člani „Matice Slovenske“ sledeče knjige: 1. „Na Poljani“, roman, spisal Fr. Ks. Meško. 2. Zabavna knjižnica, katero so založili z leposlovnimi prispevki Meško, Levstik, Regali, Pugelj, Golar, Kostanjevec. 3. „Gorski venec“ z uvodom in komentarjem prof. R. Peruška kot „Prevod iz svetovne književnosti“. 4. Hrvatska knjižnica, v kateri so zastopani Stanko Vraz, Š. Gjalski, Kozarac, Ivankič. 5. Kamniške ali Savinske planine, monografija, I. del, spisal prof. F. Seidl. 6. Dr. K. Štrekelj: Narodne pesmi. 7. Zbornik z raznimi razpravami in s slovensko bibliografijo. 8. Letopis z običajno vsebino.

Ivan Cankar: Hlapec Jernej in njegova pravica. Založil L. Schwentner. V Ljubljani, 1907. (Cena vez. 2 K.) — Ali je Cankar hudomušno zloben? Topot upam in želim, da je v prav izdatni meri; kajti potem lahko želim, da bi videl obraze doslednih capljačev, ki v svojih spisih s filistrozno točnostjo pobirajo stopinje za njim, počenši od šolske naloge negodno godnega petošolca pa tja do najnovejšega slovstvenega ploda tega in onega umetniško kaljenega novodobarja.

Vse ne pomaga nič: pojem cankarstva dobiva zdaj navidezno vse drugačno vsebino. Množici se je zdelo že skoraj nemogoče, da bi bil isti umetnik spisal „Nino“ in „Aleša iz Razora“; zato so dosledni cankarjevci iskali razlogov, kako je mogoče, da je Cankar v svojem „Alešu“ tako globoko — po njih mnenju — padel; nenačelni Cankarjevi prijatelji — kot prijatelji slovenskega slovstva sploh, ne samo svoje ga slovstva — so pa baš spis, kakor je „Aleš“, pozdravili s posebnim veseljem, češ, ta jasna luč, ki odseva iz njega, in na drugi strani odločna tema, ki se v njo zagrebemo, to je za občinstvo, ki zdaj vsaj ve, s čim ima opraviti; v „Nini“ itd. pa smo, tako so se zavedali, lovili samega sebe, lovili pisatelja in njegove misli, a ujeli smo bore malo, in kar smo ujeli, je bilo drugačno nego to, kar so ujeli drugi, in ta neskladnost nas je dražila. —

Preteče nekaj mesecev in pred nami stoji in govori „Hlapec Jernej“; mistična polutmina in eterna neprijemljivost običnih Cankarjevih spisov je nadomeščena z naravnost ostantativno jasnoto in več ko prozornim ustrojem. In zdaj naj bi videl Cankar obraze doslednih svojih posnemalcev capljačev! Čim bolj temno je bilo kaj povedano in čim bolj skokoma se je razvijalo dejanje in čim mističneje se je naposled vse končalo z obešenjem na kaki veji ali z izgubljanjem v pesku, tem bolj se je zdelo vredno Cankarjeve dobe. In žalibog, marsikateri nedolžnik se je dal speljati; saj ni zapazil, da prodajajo ti capljači svojo absolutno temo za Cankarjevo temo, ker ni vedel, da vlada pri Cankarju tema le zato, ker je luč privil, ki pa jo more odviti vsak trenotek; tudi ni zapazil, da so ti posnemalci smatrali svojo absolutno praznino brezračnosti za Cankarjevo eternost. Kaj pa bo zdaj, ko je za „Alešem“ nastopil „Jernej“ še odločneje svojo brezovinsko in vrhutega na nezmotljiv način markirano pot? Kakor bi bil Cankar svojim cankarcem nalašč hotel zmešati štrene in glave! Vtisnili so si bili njegovo prejšnjo signaturo, kakor

bi ji bila namenjena večnost, zdaj je pa Cankar, tako se zdi, vrgel svojo proč in si je izbral povsem nasprotno! Gorje jim, če bi Cankar ostal pri svoji novi signaturi! Treba bi bilo iti za njim, kajti to stoji: on zdaj napoveduje ton in kolorature v slovstvu; dočim pa se je prejšnja njegova metoda temotnosti dala nadomeščati z brezlučnostjo, je klasična lapidarnost njegovega „Jerneja“ naprosto neposnemljiva! Močnega kamenitega sklada ne moreš zgraditi iz opeke pridnosti ali iz mehke ilovice prilagodljivega posnemanja: trdno, kremenito kamenje rodi le — priroda! Zato se Cankar lahko muza, da je štrene in glave zmešal tistim, ki so se delali, kakor bi bili uslužbenci njegove firme: v temi se vidijo črni tudi medlobarvni predmeti, ob belem dnevu pa postane očitna njih jetična barva!

Ali je naš Cankar zdaj drug Cankar? Le navidezno sta zadnji dve knjigi, posebno „Jernej“ čisto drugačnega kova. Deloma že izza „Vinjet“, nedvomljivo pa izza „Tujcev“ vemo prav dobro, kako plastičen more biti Cankar; samo da je razlika, uporablja li Cankar svojo plastično pisateljsko silo pri docela psihičnem ali pri konkretnem predmetu. Saj to je baš velikanska prednost Cankarjeva pred toliko drugimi sopisatelji, da se njegova dikcija in vsa zasnova ravna po snovi; od njene večje ali manjše evidenčnosti je zavisna večja ali manjša evidenčnost njegovih spisov: to je vzrok, da so nekateri spisi ali vsaj nekateri njih deli nekako tajnostno nejasni, a da se drugod kar na mah odpre pred našimi očmi v najostrejših barvah začrtana panorama. Seveda pa je tudi zelo napredovala Cankarjeva tehnika v ožjem zmislu.

Neprecenljiv Cankarjev dar je ta: vsaka snov postane v njegovih rokah interesantna; on si jo osvoji popolnoma in jo zna analizovati tako, da nam ne uide nobena značilna poteza. Razume se, da si izbira rad nenavadne snovi, a tudi pri najnavadnejši postane v njegovi uprizoritvi in po njegovih premisah njen razvoj neizogibno prav tak, kakor ga nam prikazuje pisatelj. Z ozirom na to je on najbolj naroden pisatelj, ako se loti kake domače snovi: obdela jo povsem tako, kakor se je ali bi se morala pri nas razviti; prav tako pa je tudi najsplošnejši kozmopolit, ker je vsak subjektivni pojav pri njem risan s tako objektivno, psihično resničnostjo, da bi se mogel vršiti, kjerkoli žive ljudje. — Miljé pa jemlje Cankar res najrajši iz naše domovine.

Tako je „Hlapec Jernej“ po miljéju pristen naš domačin, po iskanju neko-difikovane pravice do uživanja uspehov svojega dela pa je le — človek in drugega nič, in baš zato tem pomembnejši in vplivnejši. „Vinjete“, „Hiša Marije Pomočnice“, „Nina“, „Hlapec Jernej“, to so štirje mejniki v Cankarjevem delovanju: „Jernej“ učinkuje tem močnejše, ker je zavil v čudovito virtuoznost preprostosti. O tem se naj vsak sam prepriča.

Dr. Jos. Tomišek.

Palčki Poljanci. Slike in besedilo napravil E. Kreidorf, preložil Oton Zupančič, založil L. Schwentner v Ljubljani. Cena 3 K 60 h.

Ali je kdo, ki bi mogel zanikati, da naša književnost in naše knjištvo vrlo napredujeta? Kdor o tem napredku ni preverjen, naj vzame to delo v roke! Lahko rečemo, da kaj podobnega v žanru, ki mu pripada ta knjiga, še nismo imeli, in ponosni smemo biti, da so tako knjigo doslej izdali poleg nas le Nemci, Holandci, Francozi in Čehi, dasi je pričakovati, da si jo bodo polagoma oskrbeli vsi evropski narodi.

Knjiga je živ primer, kako se dasta združiti fantastnost in poezija pravljíčnega sveta z drznim naturalizmom, kako je mogoče pričarati življenje v mrtva bitja in prisoditi nerazumnim živim bitjem pravcato življenje. S tem pa je rešena

težavna naloga: doseči zanimanje otrok in odraslih v knjigi, ki je namenjena v prvi vrsti mladini. V mnogobrojnih mladinskih proizvodih sedanje dobe so prav mnogokrat pisatelji in založniki krenili na čisto napačno pot, prirejajoč kako znano „mladinsko“ snov na način, ki je prijal njim — odraslim, in misleč, da mora tako obdelana snov ugajati tudi „modernej“ mladini. Na tem polju pa so se hudo urezali z „modernostjo“: v svoji otroški dobi si je mladina vseh časov in krajev enaka; ona ljubi proizvode gotovih vrst, naj bodo še tako starega kroja, ne gane pa je novodobna, često vsiljiva duhovitost. — Med vsemi literarnimi proizvodi se zateka otrok še vedno najraje k bajnim, čudovitim pravljicam; pravljiki svet daje netiva goreči otroški fantaziji in otrok začuti, da je ta svet pravzaprav njegov, in svet dobiva pred njegovo dušo kar konkretno obliko. Kako dobrodošlo mu je torej in kako strme njegove oči, ako vidi tisti bajni svet, ki o njem čita tako prepričevalne besede, pred seboj konkretno uprizorjen na sliki in prav tistem duhu, ki veje iz besedila. Take knjige ugajajo otroku, ker se v njih giblje v svojem svetu, in ugajajo odraslim, ker spoznavajo ob tuji snovi resničnost svojega življenja.

Taka vzor-knjiga je pričujoča: kako nazorno je v njej uprizorjeno življenje, res življenje, palčkov Poljancev, to se ne da popisati, ker bi bilo treba posneti vse slike; to je treba videti. — Mi odrasli čutimo iz nje veti tožni dih poezije tihe poljane, otrok pa živi s palčki njih in svoje življenje. *Dr. Jos. Tominšek.*

Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1908. Izdalo in založilo vodstvo. Cena 1 K 20 h. V Ljubljani. Tisk „Narodne tiskarne“. 1907. Poleg običajne koledarske vsebine in obširnega vsestranskega poročila o delovanju in prosovanju družbe v zadnjem poslovnem letu obsega lična knjižica več zabavi in pouku posvečenih spisov (člankov, črtic, pesmi itd.). Opozarjamo osobito na životopis monsignora Tomo Zupana, prezaslužnega prejšnjega predsednika družbe, dalje na pesniške in pisateljske prispevke Antona Medveda, Ksaverja Meška in Fr. S. Finžgarja ter na članek doktorja G. Žerjava, ki naj bi bil vsem podružnicam v bodrilo in izpodbudo. Z ozirom na to, da pripade izkupilo za koledar naši prepotrebni družbi, bi pač ne smela biti nobena slovenska hiša brez njega. Pri kupovanju koledarja pa se nudi najlepša prilika, da se tudi sicer še nekaj žrtvuje za družbo. Ako bi vsakdo namesto nastavljene cene 1 K 20 h poslal družbi za koledar 2 K, bi se družbeni dohodki že za znatno vsotico pomnožili.

„**Ilustrovani narodni koledar**“. 1908. Uredil profesor dr. Ant. Dolar. Leto XIX. Last, založba in tisk „Zvezne tiskarne“ v Celju. Cena broširanemu izvodu 1 K, eleg. vezanemu 1 K 50 h, po pošti 20 h več. „Ilustrovani narodni koledar“ za l. 1908. je po svoji opremi in vsebini vreden vrstnik svojih prednikov. Poleg mnogih čednih ilustracij prinaša v zabavnem delu več zanimivih člankov in beletrističnih prispevkov. Med sotrudniki nahajamo gg. Iv. Laha, Iv. Cankarja, Vojeslava Moleta, Sever-Jugoviča, Antona Novačana i. dr. Že zaradi bogate leposlovne vsebine je vreden ta koledar, da si ga vsakdo nabavi.

Nov nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar je izšel v založništvu tvrdke A. Hartleben, Dunaj, I. Seilerstätte 19. Sestavil je oba dela, katerih vsak obsega po 13 tiskanjih pol in po 18.000 besed, F. Kramarič. Ta slovar bo praktičnim potrebam, katerim je v prvi vrsti namenjen, jako dobro služil. Vsak del, lično v platno vezan, velja 2 K 20 h in se dobiva tudi v „Narodni knjigarni“ na Jurčičevem trgu št. 3 v Ljubljani.

Rad Jugoslavenske Akademije znanosti in umjetnosti. (Knjiga 168 Razredi historičko-filologički i filologičko-juridički. U Zagrebu 1907.) Lepo število knjig, pa ipak se bojim, da naznanjam Slovencem novost, ko poročam o Radu! Akademija na Slovenskem nima naročnikov, dasi bi na pr. knjižnice naših srednjih šol pričakovali med njimi. In vendar bi zastopniki slovenskega jezika vsekakor morali poznati razprave, kakor je razprava vseučiliškega profesorja Maretića, započeta v pričujoči knjigi „Rada“, namreč razprava „Metrika narodnih naših pjesama“. Kako je treba razumeti in meriti stihe jugoslovanskih narodnih pesmi? Ali naj res velja staroklasično skandiranje, ki se ne ozira na govorni naglas besedi? Maretić ne priznava nikakih stop v gradbi narodnih stihov, ampak razstavlja stihe v „članke“, a to samo tiste stihe, ki imajo po sedem ali več zlogov; taki stihii imajo vsaj en odmor, a nekateri imajo po dva; v prvem slučaju sta v stihu dva članka, v drugem so trije. Stihii, ki imajo le po sedem slogov, nimajo odmora in je vsak tak stih sam za sebe članek. Po številu člankov razločuje Maretić troje stihov: enočlane, dvočlane in tročlane. Znani deseterec junaških narodnih pesmi (n.pr. tudi v „Lepi Vidi“) je dvočlan stih, prvi član ima štiri zloge („Lepa Vida — je ob morju stala“). *Dr. Fr. Ilešič.*

Andrija Milčinović i Milan Ogrizović. „Prokletstvo“. Drama u četiri čina. (S Prologom A. G. Matoša.) U Zagrebu 1907. — Ta drama je kaj razburila literarno javnost na Hrvaškem in jo še razburja, ker še tli v dušah nekaterih literatov tajni ogenj užaljenosti ali ogorčenosti ter gneva in morda nekaj zavisti. Drama je namreč doživela nepričakovano reklamo: sprejeta je bila v repertoar zagrebškega gledališča za leto 1906/07, a v zadnjem trenutku je gledališčna uprava „po višem nalogu“ predstavo odpovedala in igro črtala iz repertoarja. Nihče ne bo avtorjema zameril, da sta vzklopela vsled te nedoslednosti; oskrbela sta natis svoje drame in sta jo ovila v platnice, na katerih plapolala iz črne teme krvavordeč peklenski ogenj, primeren za „Prokletstvo“, in znani A. G. Matoš, čigar brezobzirno pero je med Hrvati kaj dobro znano, je spisal za izdajo drame res peklensko strupen prolog, z devizo, da je „Prokletstvo“ doživelo prokletstvo, a da bo prineslo blagoslov.

Na eni strani ostantativna hvala, na drugi prav taka graja — to je položaj, pri katerem se na umotvor sam prerado pozabi, ker govori prvo besedo strast in ozir na osebe in zunanje odnošaje; baš zato pa pri takem položaju trpi prava sodbba o umotvoru samem prav toliko, kolikor koristi taka reklama za zunanji uspeh. Da je prišlo „Prokletstvo“ v tak položaj, je škoda; kajti igrokaz je res dober, dober kot tak — tega mu pravična sodba ne more odrekati. Odpor pa zbuja tendenca, ki je v igri zastopana z vso odločnostjo, dasi — in to je tudi hvale vredno — s precej obzirno taktčnostjo. Igra namreč proslavlja v osebi „majstora“ Tome (kiparja v XIII. stoletju) nekako notranjo religijoznost brez vseh zunanjih „ceremonij“, brez češčenja „kipov“, brez posebnih umeščenih svečnikov itd. S tem postane njena historičnost in socialnost moderno politična in obenem predmet sodbe in obsojbe iz zunanjih ozirov. Na temelju svoje ideje pa je igra duhovito in vedramatično zasnovana in izpeljana in bi v nekaterih prizorih mogla na odru silno učinkovati. Prav tako pa je umevno, da ima teoretična ter z realnimi razmerami in z realnim človekom nič računajoča religijoznost mojstra Tome kal smrti sama v sebi; samo v tem nesoglasju pa leži „prokletstvo“ in za dramo tragičen konflikt.

Igra je sprejeta v letošnji repertoar našega gledališča; ako pride na vrsto, tedaj bo prilika, še izpregovoriti o njeni umetniški vrednosti; vsekakor pa bo moral ocenjevalec poznati obširno kritiko, ki jo je o igri spisal M. Nehajev v letošnjem „Savremeniku“ stran 533. (IX. štev.) *Dr. Jos. Tomišek.*

Jelica Belović-Bernadzikovska, Srpski narodni vez (vezenje) i tekstilna ornamentika. Originalna monografija na osnovu istorijskih dokumenata. Sa 14 originalnih slika. (Nagradjeno iz zadužbine Jovana Ostajića i žene mu Terezije. U Novom Sadu. Izdanje Matice Srpske, 1907, 254 str.) Vsekakor zanimiva knjiga! Zanimiva ne za obične učiteljice ženskih ročnih del, marveč za vsakega folkloristaznanstvenika in za umetnika-slikarja. Pisateljica je posegla globoko in daleč v zgodovino, v današnje stanje in pomen narodnega vezenja in narodne ornamentike in s tem obvladala tem težji posel, čim manj je zanj imela na razpolago strokovnih del tujih ali domačih; njeni viri so bili najbolj časniška izvestja o raznih muzejih, izložbah, albumih. Knjiga je obsežna ter ima sledeča poglavja: I. O ornamentiki vobče, posebno o slovanski. II. Srbski dekorativni stil. III. Srbske vezne tehnike. IV. Klasifikacija srbskih vezov. V. Naša narodna koloristika. VI. O narodnem barvanju. VII. Narodna vedeževanja v vezenju in tkanju. VIII. Simbolistika v srbski ornamentiki. — (Dodatek in literatura.) „Vsa seljaška domišljija, vsa ljubav, briga, vse veselje in vsa sreča so v tesni zvezi s poslom ob tkanju, vezenju in obleki. Ves nadčutni svet javlja svoje tajne v simbolu tekstilnih izdelkov, to se najzanesljivejši mediji v prastari poeziji narodnega spiritizma. Ni tako pri drugih narodih: nemška seljanka (n. pr. v Rumi v Slavoniji, ki jo naša z vso pravico zove „zabito“), nikdar ne izraža nikakih poetičnih želj v tej sferi. Nakiti se nemo in topo kakor lesena lutka (punčka) in neokusno kakor barbarka, pa ako se nima s čim nakititi, nič zato, roke so ji trde kakor od kamena za vsako finejšo ročno delo. Samo v onih danes nemških krajih, kamor je pred veky prišel slovanski živelj pa se pretopil vsled germanizacije, tam umejo lepo delati z roko, tam je tudi noša slikovita, n. pr. v Alpah, v Češki, Poznanju, ob Sprevi itd.“ — pravi pisateljica (stran 202.). Trebalo bi se končno ipak vprašati, je li ima slovanska seljanka povsod toliko reda, kolikor poetične nadahnenosti. Knjiga Belovićeve (v cirilici) bi vsekakor morala postati pristopna slovenskim umetniškim krogom.

Dr. Fr. Ilešič.

Dr. Drechsler Branko: „Slavonska književnost u XVIII. vijeku. Studija. (Naklada knjižare M. Breyera. Zagreb 1907. Cena 1 K.) — Slavonska književnost, dalmatinska književnost, provincijalno-hrvatska književnost, kranjska, slovensko-štajerska književnost, vse samo provincijalne književnosti, vse samo kamenčki razmetani, niti na vnanje združeni v mozaično sliko. Trebalo je jake ilirsko-romantične struje, da je vsaj nekatere dele spojila, zvarila v večjo enoto in s tem omogočila gradbo višje kulture. Slavonska književnost je dobila mesto v zgodovini hrvatske književnosti. Poprek je ta slavonska književnost — rekel bi — brez izvira in brez izliva, ni vzknila iz samostojnega razvoja svojega sveta, niti je odločneje delovala na njega daljnji razvitek; kot odsev jakih svetovnih pojavov pride in izgine takorekoč brez začetka in brez konca. Ko je konec prosvetljene in jožefinske Avstrije, tudi njej ni več sledu, prišla pa je bila z zvočnim nastopom jezuitskega reda, ko se je deželna (1699) osvobodila turškega jarma. Cvela je torej, kolikor se more tu govoriti o cvetju, v XVIII. veku. Dasi ta književnost ni vrasla naravnost iz razvoja slavonske zemlje, ipak ne gre tajiti vse kontinuitete; Dubrovnik je vplival tudi nanjo in slavonski pisatelji so v mnogočem posnemali in rabili Djordjića, oz. Marulića. Tudi za naprej je imela slavonska književnost v sebi uvete za rast Gajevega ilirizma; zakaj njeni pesniki in pisatelji so povprek govorili o „ilirskem jeziku“, kakor Dalmatinci o „slovinskem“; lahko sta se vsled tega Topalović in Babukić Gaju podpisovala kot „lira iz Slavonije“. Pa pogledjmo

si struje slavonske književnosti XVIII. veka! Začeli so frančiškani, ki so z Bosno in Dalmacijo tvorili eno provincijo, v bosenskih sobratih imeli dober zgled ter pisali propovedi, „poti nebeške“, razlage evangelija, življenje svetnikov. Kar se z izrastki renesanse, z nakitom baročnega sloga pojavijo jezuiti! Jezuiti so padli pod silo prosvetljenosti, ki je oči obrnila na socialni razvoj in zemeljski napredek ter iskala pomoči v razumu, v šoli. Graničarski častnik, ki je v sedemletni vojni pretolkel srednjo in severno Evropo, Matija Reljković je v svojem „Satiru“ razkrival rane svoje ožje domovine, želeč jo rešiti vseh opasnih posledic turškega gospodstva; na ostrejšo struno so očitvidno udarjali še drugi prosvetlenci, oboževalci Voltaireja in Jožefa II., a zbudili z Reljkovićem ostro reakcionarno opozicijo, ki jih je proklinjala v pekel. Frančiškani, ti preprosti stari prijatelji naroda, pa so prosvetljenosti hoteli priti do živega s pozitivnejšim sredstvom, v deželi širer Kačićev „Razgovor ugodni nar. slovinskoga“. — Tako se vrste in bore kulturne struje, rasteč in padajoč, v zanimivi sliki in čitatelju se zdi, da čita o sedanosti, ko se zaglablja v ta boj napredka in konservatizma, razvoja in dogme. Študijo bi z zanimanjem čital tudi marsikdo, ki se ne bavi baš z literarnozgodovinskimi stvarmi. No, pa pisatelj, ki piše često pod psevdonimom „Branko Vodnik“, stoji med najodličnejšimi mladimi hrvatskimi kulturnozgodovinskimi esisti (prim. njegovo študijo o Markoviću!). Ob tem njegovem delu — mimogrede naj še povem, da bi jaz pseudo-klasicizem spojil naravnost z baročno poezijo — se mi vsiljuje primera s slovenskim XVIII. vekom: slavonske razmere je pri nas najti le zelo v miniaturi: „Pisarnice“ mole iz puščave kot psevdoklasicizem. Pohlina pa je Reljković, a tista kulturna borba med voltairejanizmom in tradicijami ni dobila pri nas literarnega izraza v posebnih pesnitvah! „Manjkalo je vere v sebe“, — Slavonec Kanižlić jo je črpal iz dubrovniške prošlosti.

Dr. Fr. Ilešič.

„Flora der Sanntaler Alpen“. — Vseučiliški docent na Dunaju dr. Avg. pl. Hayek in naš profesor Alfonz Paulin sta izdala v znamenitem, strogo znanstvenem zborniku „Abhandlungen der k. k. zool.-botan. Gesellschaft in Wien“ (IV. zvezek, 2. sešitek), ki izhaja v Jeni, fundamentalno botaniško delo, važno za vse naše strokovnjake: celih 63 strani velika 8° obsegajoč popis flore v Savinskih planinah. Brez našega neumornega profesorja Paulina, ki posvečuje vse svoje življenje prezanimivi kranjski flori, bi bilo to delo nemogoče. Mi pozdravljamo ta spis s tem večjim veseljem, ker zdaj se moremo nadejati, da bo prof. Paulin skoraj zaključil svojo „kranjsko floro“, ki bo temeljnega pomena za vse čase. Prišla bo morda tudi še doba, ko bodo hribovlazci cvetke, rastoče v skalovju, ne le trgali in uničevali, ampak tudi spoznavali. — Posamezni izvodi se dobivajo pri g. prof. Paulinu v Ljubljani po 2 K.

Dr. Jos. Tomišek.

Gvidon Sajovic: Anatomie, Histologie und Ersatz der Borstorganane bei Lumbricus. Ta razprava našega rojaka je izšla v brošuri kot poseben odtisk iz del zoološkega zavoda na Dunaju. Dobiva se pri knjigarju Alfredu Hölderju, Dunaj I., Rotenturm-gasse 13.

Glasba

Koncert Frana Ondříčka dne 27. oktobra tega leta v Ljubljani je podal umetniški užitek po mojstrski izvršitvi in tudi po vsebini. Riharda Straussa „sonata za violino in klavir“ v es-duru, op. 18., je vsekakor blesteča točka v programu koncertnega odra, skladba modernih teženj, pri tem prekipevajoča cvetoče melodike in izrazovita v pojmovanju muzikalne lepote. Josipa Slavika, nekdanjega češkega Paganinija, briljantnih virtuoznih težav prenasičeni in ž njimi zadivljavači „koncert za violino“, pisan z verovo v italijanskem slogu, je ceniti kot točko historične vrednosti, le po mojstrih izvedljive bravure. In za tem še Frana Ondříčka samega navdušeno pisana „češka rapsodija“ poleg manjših skladb, kot Bachov „Air“ — kdo bi ne bil vesel tolikih znamenitosti! Bil je pač večer, posvečen čisti umetnosti, večer zmagoslavja pravega umetnika, kakršnega hvalimo Ondříčka, neoporekljivo prvega, vse druge vrstnike vendarle še nadkriljujočega glasbenika-virtuozu. Glas, ki ga izvablja svojim goslim, je kot čudesna, cvetja in sladkega sijaja polna pesem radosti in zdravja, brez sentimentalnosti, polna idealnega vzleta. Spremljevalec in tudi samostojno prav vrlo nastopajoč pianist mu je bil Josip Jaměra.

Dr. V. Foerster.

Upodabljavača umetnost

Prva slovenska umetniška razstava v Trstu in misli ob njej.

Živimo v dobi, v kateri stremi vsak posameznik in torej tudi vsak narod, da pokaže, kaj more. Vsakovrstne razstave, ki se vsepovsod prirejajo, pričajo, kako se narodi z narodi, države z državami, celo celine s celinami borijo za prvenstvo. Čudno bi vsekakor bilo, ako bi se tudi slovenski narod, dasi majhen in donedavna nevpoštevan, ne udeleževal te gotovo hvale in časti vredne tekme.

Z veseljem torej poudarjamo dejstvo, da umetniški klub „Sava“ z bistrim očesom motri in uvažuje napredek na torišču upodabljavačih umetnosti, in zlasti hvalimo, da je baš sedaj, in to celo na meji slovenskega življa priredil razstavo, ki svedoči, da je klub dobro premislil, kaj mu je razstaviti na tem kočljivem ozemlju. Da pa je bil tej odlični družbi umetnikov uspeh takorekoč zasiguran, o tem nismo dvomili po oceni, ki je bila priznana njih delom že na raznih znamenitih razstavah.

S takimi mislimi in s prijetnimi vtiski, ki so nam ostali v duši z imenitnih razstav, smo stopili v razstavne prostore v Trstu. Že ob prvem pogledu na razstavljene umotvore nas je prevzelo zadovoljstvo, kakor smo se bili nadejali.

Največ pozornosti sta vzbujala Grohar in Jama, ki sta umela množico zanimati s svojimi deli. Njijne slike odlikuje tista dovršenost, ki mora biti ž njo izdelan umetniški proizvod; mahoma te zamamijo in bolj in bolj ti mičejo ter raz-

grevajo fantazijo, ko jih natančneje gledaš. Kolorit, poln ubranosti in prosojnosti, dovršena tehnika in večinoma dobro izbrani motivi so nadaljnje vrline, ki dičijo proizvode teh dveh umetnikov.

Vredna druga sta jima Jakopič in Strnén. Njiju dela pa segajo, rekli bi, v svetove, ki se ne more do njih povzpeti splošno občinstvo. Zategadelj jim tudi ne ve primerne cene, zlasti ker večinoma kažejo samo barvne impresije, ki jim more razbrati ter videti pomen in misel le razumno oko. Jakopič poočituje v svojih proizvodih energijo, ki se svobodno, skoro brez ozira na motiv javlja v krasoti barv, Strnena pa, ki se nagiblje nasploh tudi k tej tendenci, je vendar v nekaterih slikah vobče lahko razumeti.

V vrsti Savanov nam je omeniti tudi Žmitka. Njegovim delom je poznati nemalo vtiske iz učne dobe, ki se jih pa skuša vedno bolj in bolj iznebiti. Sploh kažejo njegovi proizvodi nemiren temperament, ki se javlja v sestavi barv ter tudi v načinu slikanja. Hvaliti je harmonijo barv na njegovih ubranostnih slikah.

Roza Klein dostojno zaključuje kolo Savanov, kajti tudi ona si vrlo prizadeva, proizvajati slike po njih tendencah.

Izmed drugih razstavljalcev kaže Marin talent, ki zna podajati čarobnost v pokrajini. Slike njegove so dokaj ugajale spricho svoje miline. Dasi pa je umel poiskati motivov, ki vplivajo že radi krajevne krasote prijetno na gledalca, vendar v nekaterih glavnih delih njegovih ni celotnosti in tudi kontrasti barv niso izravnani.

Šantlove slike so istotako vredne vse pozornosti. Začel je s preprostimi študijami in završil z borbo zapadajočega solnca, s somrakom — to je sijaj njegovega slikanja.

Tudi Globočnik miče s fantastnimi deli svojimi.

Proizvodi Germovi in Gwaizovi so starejše struje in so bili že prejšnje čase ocenjeni.

Henrijeta Šantel, Melita Rojic, Klemenčič in Hugo Viktor so nas tudi prepričali o svojem znanju. Žabotove slike pa za sedaj ne sodijo še na umetniške razstave.

Prezreti ne smemo kiparskih del Zajčevih, ki so v gibih jako spretno in lično izvršena. Tudi Marčelja kaže veliko nadarjenosti — izvrsten je zlasti v silhuetah — in prepričani smo, da se kmalu izpopolni.

Zvedeli smo, da je proti koncu razstavne dobe tudi kipar Berneker postavil nekaj svojih proizvodov na ogled. Žal nam je, da ne moremo tudi o njih poročati, ker jih nismo videli.

Na podstavi vsega, kar smo povedali, smemo po pravici trditi, da je bilo na razstavi videti v resnici odlična dela in da so se posamezni proizvodi odlikovali prav posebno po umetniški dovršenosti.

Ker razstavljeni predmeti niso edina snov našemu poročilu, nismo podrobneje pisali o posameznih proizvodih. Usojamo pa se omeniti nekaj reči, ki smo jih pogrešali na razstavi.

Najprej moramo poudariti, da razstava pravzaprav ni imela svojega narodnega značaja, nego da so bile zastopane na njej najrazličnejše smeri. Videli smo italijanske, novodobne in srednjeveške nemške, ruske, dunajske in druge vplive ter stike. Krivo je temu doslej samo in edino to nepobitno dejstvo, da se morajo naši umetniki v tujini ne le izobraževati, ampak potem, ko so se izobrazili za svoj visoki poklic, ga tudi med tujimi narodi izvrševati, ker jim na Slovenskem ni obstanka ali saj bore malo.

V koliko bo slikarska šola, ki sta jo letos ustanovila vrla umetnika Jakopič in Strnén, znala vcepiti bodočim mladim umetnikom narodni značaj v umetnosti, sedaj ne moremo še reči, vsekakor pa se lahko nadajamo, da se jima posreči obrniti stvar na bolje. Poleg tega smemo tudi upati, da bo omenjena šola podstava zaželjeni slovenski akademiji, ako bo novi zavod zadostil svoji visoki nalogi.

Na razstavi smo pogrešali tudi žanrskih, cerkvenoumetnostnih ter zlasti zgodovinskih del. V našem narodu je saj dovolj motivov za žanrske umotvore, težko bi tudi ne bilo najti snovi za nabožne podobe, ki bi pa morale biti vsaj v glavnih potezah tradicionalnega značaja. In potem zgodovinske slike! Kar je že spretno pero podalo o teh predmetih, to bi pač lahko govoreče naslikal tudi čopič, izklesalo tudi dleto!

Tudi akvareli in istovrstne tehnike, ki jih ni prezirati, so bili jako pičlo in ne prav dobro zastopani. Ta slikalni način bi bilo že zategadelj bolj gojiti, ker je, kakor znano, zelo prikladen zlasti za take podobe, ki jih je podajati v manjši obliki.

Številni obiskovalci, zlasti vnanji, ki so prišli na razstavo, nam dovolj pričajo, da hoče narod svoje umetnike poznati in se izobraževati ž njih proizvodi. To dejstvo nam vzbuja misel, da je že čas, ustanoviti umetniški dom. Po našem mnenju bi bil ta dom tisti kraj, kjer bi se ljudstvo moglo bližati umetniku, kjer bi se učilo ga umeti. Vedno in vedno ogledovanje slik in kipov bi gotovo v ljudstvu rodilo potrebo, umetnine si dobiti tudi v svojo last.

Umetniški domi so dalje nekaj naši dobi primerne in potrebne: uživljajo, kažejo napredek in razvoj umetnosti. Umetniški domi so nekaka priprava za umetniške galerije.

Mestna občina ljubljanska je že kupila za bodočo umetniško galerijo sedem slik na tržaški razstavi (Ivana Groharja „Iz loškega kota“, Matije Jame „Mlin“, Mat. Strnén „Krajino“, Henrijete Šantel „Portret“, Antona Gwaiza „Angeliko“, Šaše Šantla „Mlin na solinah“ in „Ex libris“). Umetniški dom bo torej ob razmerah, kakršne so pri nas — skoraj bi rekli — pogoj za umetniško galerijo. Ako nadalje pomislimo, da nam predočuje umetniška galerija nekaj dovršenega, umetniški dom pa živo utripanje življenja, je pač opravičeno vprašanje, ali ne bi kazalo in ne bi li bilo koristnejše, najprej zasnovati in ustanoviti umetniški dom in pozneje šele umetniško galerijo.

Čujemo tudi, da je c. kr. ministrstvo za bogočastje in uk kupilo pet slik in eno skulpturo — v kak namen in komu, nismo še doznali.

A. H. O.

Maksima Gasparija najnovejša oljna slika, ki je razstavljen pri knjigotržcu L. Schwentnerju v Ljubljani, je nova priča o veliki nadarjenosti tega simpatičnega umetnika. Iz slike diha kaj živahen in svež kolorit, okolica sama miloba. Figuri — mlada dvojica — sta lepo vkomponirani, nista pa v pravem perspektivnem razmerju s pokrajino. Istotako je pogorje proti razdalji prekompaktno. Vsekakor pa vpliva splošni vtisk jako ubrano.

A. H. O.

Doprni kip Trubarjev. Nadarjeni kipar slovenski g. S. Peruzzi je dovršil model za doprni kip Primoža Trubarja v nadnaravni velikosti. Kip se razstavi, kadar bode ulit v malec, in tedaj izpregovorimo kaj več o tem novem domačem umotvoru.

Slovensko gledišče. A. Drama. Dne 1. novembra zvečer in 3. novembra popoldne se je uprizarjala na našem odru v bogve kolikič Raupachova žaloigra „Mlinar in njegova hči“. Ko smo videli potem na večer zadnjega dne kot novost na našem odru v tako plemenitem jeziku pisano, od mladostne moči prekipavajočo Grillparzerjevo žaloigro „Prababica“, ki jo je na slovensko lepo prevedel g. Vl. Levstik, smo se nehote domislili, bi se li ne dal Raupachov sentimentalni tvor nadomestiti s to Grillparzerjevo dramo, ki je navzlic vsej romantičnosti pravi umotvor. Kajti Raupachova igra vleče itak v prvi vrsti radi „duhov“, in v „Prababici“ vendar tudi dovolj „straši!“ Res, zasluga bi bila, če bi se dalo v tem pogledu kaj izpremeniti, ker postanemo sicer baš radi „Mlinarja in njegove hčere“ še smešni pred svetom. Saj se je pisala že statistika o tem, kateri narod najbolj ljubi to žaloigro dvomljive vrednosti, in delali so se malo laskavi zaključki glede izobrazbe tistih, ki jim je ta statistika priznala prvenstvo.

Ponavljali so „Prababico“ dne 9. novembra

Dne 17. novembra popoldne so uprizorili prvič na našem odru igrokaz v šestih slikah „Na pustem otoku“, spisala Jules Verne in R. d'Ennery, za slovenski oder priredil Fr. Kobal.

Zvečer istega dne pa smo videli po dolgem odmoru zopet enkrat Anton Medvedovo izvirno tragedijo „Za pravdo in srce“. Vobče moramo reči, da je ta drama zdaj, ko jo je g. pisatelj predelal, prav efektna ljudska igra. Popolnoma brez hib seveda še vedno ni. Par neverjetnosti, ki smo jih bili opomnili že tistikrat, ko se je igra prvič uprizorila, še vedno ni odstranjenih. Vendar so to malenkosti, ki motijo samo strožjega kritika in ki jih omenjamo samo radi tega, ker bi se bile prav lahko odpravile, ko bi se bilo pisatelju zdelo vredno. Za svojo osebo bi si bili vsekakor želeli, da bi bil g. pisatelj bolje motiviral to, da Dizma ne ovadi Andreja takoj, ko čuje iz njegovih lastnih ust priznanje, da je on streljal na njegovega mladega gospoda. Kajti na tej opustitvi Dizmovi sloni ves nadaljnji razvoj drame in značaj Dizmov nam je baš radi te njegove nerazumljive prizanesljivosti nejasen. Hvalevredno je, da nam pisatelj ni naslikal na eni strani samih hudičev, na drugi samih angelov. A zdi se nam, da je v svojem stremljenju po objektivnosti šel skoro predaleč. Človek bi vendar le rad malce posimpatiziral z ubogim, zatiranim kmetiskim ljudstvom, a ne posreči se mu prav ta želja. Mnogo več kmetске nego gosposke krutosti vidimo v drami! Tega, da Andrej kar tako meni nič tebi nič ustreliti na Erazma, ne more odtehtati en Dizmov udarec po glavi slepega Gorjana in tistih par kazni, ki jih narekuje Barbara kmetom, tudi ni v nikaki primeri s kaznijo, ki jo ona prejme pred našimi očmi. Da, naše sočutje je v tistem hipu, ko jo vidimo ponižano, popolnoma na njeni strani. Saj ta Barbara naposled tudi ni tako napačna ženska. Če je njena ljubezen do sina tako velika, da zatre v sebi vse predsodke in privoli v to, da se njen sin oženi z ubogo hčerjo njenega lastnega hlapca, je to jako lepa poteza v njenem značaju in naše srce se upre, ko jo vidimo vpreženo pred oralom kot ubogo živinče in čujemo padati bič po njenem udarcev nenavajenem hrbtu, ako tudi ne vpoštevamo pri tem prav nič njene duševne boli.

Sicer pa, če je g. pisatelj tako hotel imeti, je to popolnoma prav, napak bi bilo le, če bi bil nameraval drug učinek, nego ga je dosegel. Zadnje dejanje je nekoliko preveč raztegnjeno. Tu bi si morali slediti dogodki mah na mah, vse bi moralo siliti proti zvršetku. Čemu na pr. hitita Erazem in Valvazor za uklenjenim Andrejem, ko je ves položaj — vsaj na odru — tak, da bi se jima bilo samo ozreti treba, pa bi vedela, kaj pomenijo njegove besede. Ker pri reprizi dne 19. novembra predstavi nismo prisostvovali do konca, ne vemo, če se je ta nedostatek, ki pomeni občutljivo tehnično hibo, odstranil. Če se ni, naj se prihodnjič. — Značaji so vobče dobro risani. Zlasti kmetski značaji so se gospodu pisatelju jako dobro posrečili. Vseskozi simpatična in umljiva nam je Katarina. Da je včasih omahljiva in neodločna, je popolnoma naravno v njenem položaju. Da se nam vidi Dizma manj dobro risan, smo že omenili. — Predstava je bila lepa, zaokrožena. Obili posej obeh predstav je dokaz, koliko simpatij uživa gospod pisatelj.

Nekaj lepega, da, rekli bi skoro posebnega je veseloigra v treh dejanjih „Velika srenja“ (Die grosse Gemeinde), ki sta jo nemški spisala Rudolf Lothar in Leopold Lippschütz in jo preložil na slovenščino g. Vladimir Levstik — fina satira, kakor jih mnogo ne premorejo Nemci, spisana po najboljših francoskih vzorcih. S perečim sarkazmom razgrinjata pisatelja v tem svojem delu družabno gnilobo in udarci, ki jih zadajeta, segajo često do najvišjih krogov, kamor sicer ne sme resnica, ker zabranjuje to — kazenski zakonik. Seveda bode strog sodnik tudi v tej igri zasledil napake in neskladja. Tisto ukradeno pismo igra vsekakor dosti preveliko vlogo! Prvič se je uprizorila na našem odru ta duhovita igra dne 23. nov. v praznem, drugič dne 26. novembra v nekoliko bolj obiskanem gledišču. Temu za naše razmere tako karakterističnemu dejstvu je kriva nekoliko pač tudi nepreudarjenost glediškega vodstva, ki bi moralo vedeti, da za gmotni uspeh gledišča ni vseeno, kdaj se kaj uprizori. Na koncu meseca treba uprizarjati operete, če že imamo operetno osobje! Sploh ne zapazimo tudi letos prave ekonomije pri uporabi angaževanega osobja! Ne vemo, kaj je temu vedno krivo, a štejem si v dolžnost, da opozarjamo na to. Vsekakor je treba gledškemu vodstvu tudi nekoliko špekulativnega duha! Žalostno je sicer to, a predrugačiti se ne da!

Uprizoritev „Velike srenje“ je bila vobče taka, da smo lahko ponosni nanjo. Prav pri tej uprizoritvi smo se lahko prepričali, kako lepo so v teku let naši igralci napredovali. Gospa Danilova (Fiametta) je bila v prvem in tretjem dejanju docela na svojem mestu, manj pa v drugem. Zdelo se nam je, da se ji ta vloga vendar prav ne prilega. Prav dobri sta bila gospa Kreisova in Ronovska, med moškimi močmi sta se odlikovala g. Nučič in Dragutinovič, pa tudi z gospodom Danilom smo bili zadovoljni. Gosp. Toplak pa je bil malo pretrd v svojih okretih. Še več takih predstav bi si želeli!

B. Opera in opereta. Operne, oziroma operetne predstave smo imeli zadnji čas sledeče: Dne 5. novembra se je četrtič pela opereta „Punčka“, dne 7. novembra četrtič opera „Manon“, dne 12., 15. in 21. novembra pa kot noviteta Gounodova velika opera v petih dejanjih „Romeo in Julija“, o kateri priobčujemo posebno poročilo.

Dr. Fr. Zbašnik.

Naša opera. Tudi druga operna novost je francoskega proizvoda, Charlesa Gounoda l. 1867. zložena velika opera „Romeo in Julija“, po „Faustu“ istega skladatelja najbolj razširjeno delo. Radi obče priznanega renomeja in pa ker je Gounod po svoji Faustovi muziki ljubljenev vsega muzikalnega sveta, pozdravljamo z veseljem,

da se je pojavil na našem odru tudi še drugi proizvod, ki naj pokaže skladatelja v njega daljnem delovanju, v operi, ki jo je zložil devet let za Faustom. Le naravno je, da posegamo pri imenovanju Gounoda vedno tja do njegovega Fausta, saj si je pridobil Gounod ravno po Faustovih melodijah svojo neumrljivost in simpatije, katere mu ne minejo spričo neodoljivosti vzorite te ustvaritve. Če ne najdemo v „Romeu in Juliji“ vsega, česar smo pričakovali, omamljeni po vabljenosti „Fausta“, pišemo tudi to na rovaš poslednjega, ki nas je razvadil po svojem čaru, ki mu ni baš para. Shakespearjevi slavni drami ni bila usojena enako presenetljiva uglasbitev kakor Goethejevi, čeprav je obema predmet slično prikupljiva, idealne ljubezni prepojena pripoved. Više je navdahnila Gounoda Margaretina preprostost nego aristokratski miljé Julijine prikazni. Za to ni priklilo skladatelju več one opojne poezije, ki ne da izumreti čudoviti svežosti „Fausta“; iskal je je, a ni je našel. Mnogo je še dražestnih detajlov, v katerih se javlja tudi v „Romeu in Juliji“ blesteči slog Gounodove v slikovitosti romantike se topeče glasbe, toda primanjkuje jim prepričevalne moči, ki bi jih znala združiti v eno veliko misel, v celotno in harmonično, vznášajočo sliko. Hoteč se vživiti v italijansko podnebje, hoteč prikrojiti svojo veliko opero po tujih vzorih, je izgubil Gounod nekaj one izviranosti, ki ga je navdahnila in vodila k izumljenju onega, kar je neoporečno njegovo najboljšo, prelepega in neprekosljivega njegovega Fausta.

Izvršitev opere je skrbna, predstavitev Romea in Julije (Jastrzebski in Collignon) podajeta zelo pohvalne pevske nastope. *Dr. V. Foerster.*

Nova slovenska veseloigra. Novo izvorno veseloigro „D o b r o d u š n i ljudje“ uprizore na slovenskem gledišču v Trstu. Spisal jo je g. dr. Fr. Detela.

Dve novi hrvaški opereti. Ivan pl. Zajc je dovršil opereto „Srbski plemič“, a drugo opereto „Narodna garda“ dovrši še v teku sedanje glediške sezone. Besedilo za obe opereti je napisal Štefan Širola.

Splošni pregled

Anton Foersterjeva sedemdesetletnica. Dne 20. decembra t. l. bo praznoval rojstno sedemdesetletnico znani in zaslužni skladatelj slovenski Anton Foerster. Še mnoga leta!

Trubarjeva štiristoletnica. „Slovenska Matica“ je v svoji seji dne 5. novembra sklenila, proslaviti štiristoletnico Primoža Trubarja, ki bo, kakor znano, prihodnje leto, s slavnostno akademijo in izdanjem „Trubarjevega zbornika“. Tudi „Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev“ se pripravlja, da primerno proslavi spomin prvega našega slovstvenika.

Petindvajsetletnica slovenske umetnice. Gospa Z. Borštnikova bo praznovala dne 10. decembra petindvajsetletnico svojega umetniškega delovanja. Uprizori se ta večer v našem gledišču Ibsenova drama „Nora“, v katere naslovnici vlogi nastopi naša heroina.

Eliška Krasnohorska, znana libretistinja Smetanovih oper in urednica časopisa „Ženské listy“, je praznovala dne 18. novembra svoj 60. rojstni dan.

Konstantin Veličkov †. Dne 17. novembra je umrl v Soliji nenadne smrti znani bolgarski pisatelj Konstantin Veličkov, star 52 let.

Kdo je izumel Galilejev daljnogled? Velike so zasluge Galilejeve (1564 do 1642) za znanost, posebno za astronomijo, veliko je moral pretrpeti radi nje, toda vkljub temu so nekatera njegova dela dosedaj precenjevali. Bil je prvi, ki je daljnogled obrnil proti nebu ter odkril svetu veličastna nebesna čudesa. Tudi je bil goreč zagovornik takrat še novega Kopernikovega sestava ter očitno trdil, da se suče zemlja okrog solca. Toda to ni bilo pogodu tedanji inkviziciji, ki ga je dne 22. junija 1633. l. prisilila, da je sedemdesetleten starček preklical pred kardinalskim zborom, da se zemlja suče okrog solca. In ne le duševno je moral trpeti, trpeti je moral tudi fizično. Inkvizicija ga je oslepila popolnoma na desnem očesu, levo oko pa mu oslabilo. Tako uničen je umrl 8. januarja 1642. leta.

Njegovo veliko delo je „Nuncius Sidereus“ (1610), v katerem opisuje svoja odkritja in astronomska opazovanja. In ravno to njegovo imenitno delo je postalo v sedanjem času zanj jako kritično. V spisu ¹⁾ se nahaja mesto, kjer dolži Galilei tedaj živečega astronoma Simona Marija iz Gunzenhausena literarne tatvine, ki bi jo bil ta povzročil s tem, da si je v svoji knjigi „Mundus Jovialis“ (Svet Jupiter) lastil odkritje Jupitrovih mesecev, a Galilei trdi v svoji knjigi „Nuncius Sidereus“, da jih je sam prvi zasledil. To mesto je porabila pred par leti holandska družba znanosti v Harlemu ter vprašala, v koliko je opravičena gorenja Galilejeva trditev nasproti Simonu Mariju v knjigi „Nuncius Sidereus“. Sodniki tega častnega sode so bili nizozemski prof. J. A. C. Oudemans, E. F. van de Sande Bakhuyzen in J. C. Kapteyn. Na vprašanje je došlo eno kritično delo, katero sta objavila ²⁾ prof. Oudemans in J. Bosscha. Dosedanja slava Galilejeva je močno otemnela po tem delu. In ves znanstveni svet se čudi, ker marsikateremu njegovemu oboževalcu je zaprlo sapo odkritje harlemske družbe znanosti. Pokazalo se je, da je Galilei neopravičeno sumničil Marija. Ni mu sicer odrekati velikih zaslug na polju znanstvene mehanike, toda njegova opazovanja so dosedaj precenjevali, in vse raziskavanje je izpričalo, da je imel Galilei zelo slabo navado, šopiriti se s tujimi zaslugami ter tuja odkritja priobčevati kot lastna. Tako je Kepler ³⁾ poslal svojo knjigo „Prodiomos“, v kateri opisuje svoje nazore o gibanju nebesnih teles, l. 1597. Galileju v pretres. Galilei je sprejel knjigo in predaval nje vsebino svojim učencem kot lastno odkritje. V spisu „Nuncius Sidereus“ omenja Galilei, da je odkril Jupitrove mesece z daljnogledom lastne iznajdbe; sedaj se je dokazalo, da je to navadna laž. Med drugim omenja, da je izumel tak daljnogled po mnogih napornih optičnih študijah, kar pa ni mogoče, ker stoji v „N. S.“ še na stališču, da izhaja svetloba iz očesa opazovalčevega, torej sploh ni mogel iznajti daljnogleda. Galilei sploh ni iznašel daljnogleda, ampak si je prisvajal tedanjo holandsko iznajdbo daljnogleda zato, da je dobil od beneškega senata mastno plačilo.

Kdo pa je vendar iznašel holandski, dosedaj po krivici imenovani Galilejev daljnogled? Gotovo je, da je bil daljnogled iznajden v nizozemskem mestu Middelburgu, in sicer leta 1608. Kdo je iznajditelj holandskega daljnogleda, se ne da natančno dokazati. Večina smatra za pravega iznajditelja nekega optika v Middelburgu z imenom Laprey, drugi pa nekega Z. Jansena. Prvi daljnogled je dobil

¹⁾ Nebesni sel.

²⁾ Archives Néerlandaises des Sciences Exactes et Naturelles. Ser. II. Tom. VIII, pag. 115.

³⁾ Johann Kepler, der Gesetzgeber der neuen Astronomie. Prof. A. Müller. Freiburg 1903.

princ Moric Nassau Oranški, ki ga je uporabljal v boju s Španci. Začetkoma se je iznajdba prikrivala. Jeseni leta 1608. pa je prišel neki Holanec k prijatelju že gori omenjenega Simona Marija, h generalu Fuchsu ter mu ponudil holandski daljnogled v nakup. Ker je pa zahteval preogromno vsoto, je Fuchs odklonil ponudbo. Vse to je pa Fuchs pripovedoval S. Mariju ter mu narisal s kredo na mizo približno podobo holandskega daljnogleda in omenil, da sestoji najbrže iz konveksne in konkavne leče. S. Marij je po tem navodilu s trdom napravil daljnogled ter ž njim odkril konec leta 1609. Jupitrove mesece. Tako je S. Marij čisto samostojno zasledil Jupitrove mesece in takorekoč iznašel še enkrat daljnogled. To pripoveduje sam v knjigi „Mundus Jovialis“ ter izrecno pristavlja, da je odkril mesece z „ope Perspicilli Belgici“, to je z belgijskim daljnogledom.

Galileju ta izjava ni bila všeč, zlasti zato ne, ker omenja on v svoji knjigi „Nuncius Sidereus“, da je odkril mesece z daljnogledom lastne iznajdbe, in sicer prvi. V resnici pa je Galilei odkril mesece šele 7. januarja 1610. leta, torej pozneje. To ga je še zlasti radi tega jezilo, ker je razen v „N. S.“ tudi beneškemu senatu in doži Donatiju označil daljnogled za lastno iznajdbo. Da je Galileja privedlo do tega ravnanja, ni bilo krivo samo njegovo slabo gmotno stanje, ampak tudi njegova izredno velika samopašnost. Že tedaj so spoznavali Galilejev značaj in Fuccari je pisal Keplerju o Galileju: „Ta človek ima navado kakor krokar pri Ezopu, lišpati se s perjem, ki ga je semtertja nabral.“ Skoraj na isti način kot Marij je izvedel tudi Galilej za iznajdbo holandskega daljnogleda, in sicer leta 1609., torej pozneje nego S. Marij. Ni mu bilo torej težavno napraviti daljnogleda po pripovedovanju drugih. In to si je on potem prisvajal kot lastno iznajdbo. Kakor s S. Marijem se je tudi prepiral s Krištofom Scheinerjem, kdo je prvi zasledil solnčne pege. Toda ta čast gre Ivanu Fabriciju,¹⁾ ki je dne 9. marca 1611. leta prvi opazoval solnčne pege.

Pri vsem tem ima Galilei edino to zaslugo, da je on prvi znal uporabiti daljnogled v astronomske svrhe. Nikaka težava pa ni to, da je odkril razna nebesna čuda, ko je že imel daljnogled, ki mu pri tem ni bilo drugega potreba, kakor daljnogled naravnati proti nebu. In tako je odkril (čeprav pozneje) Jupitrove mesece, Saturnov obroč, mene planeta Venere, pogorja na luni ter razpršil Rimsko cesto v nebroj stalnic.

Ivan Tomec.

¹⁾ Fabricius, de maculis in sole. Anno 1611.

Listnica uredništva. Gosp. Anonimus: „Bodi tiho!“ je pravilno, ne „bodi tih!“ O tem se lahko prepričate v Pleteršnikovem slovarju. — G. I. Z. v K.: Na Vaše vprašanje odgovarjamo sledeče: Prepričani smo, da stvarna kritika skoraj pomete nepoklicane mazače, obenem pa pomore našim pravim umetnikom na višek. Recenzije morajo vsekakor biti pisane objektivno. Tega načela smo se vedno držali in ne krenemo od njega, ne oziraje se niti na levo niti na desno. Razni psujoči pisarji nas prav nič ne motijo v našem prizadevanju za pravi napredek v književnosti in umetnosti.

